Naše řeč

ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ

1-2

ROČNÍK 44

1961

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

NAŠE ŘEČ • ROČNÍK XLIV • ČÍSLO 1—2 • VYŠLO V ÚNORU 1961

Vydává Ústav pro jazyk český Československé akademie věd v Nakladatelství ČSAV. — Vedoucí redaktor: univ. prof. dr. Alois Jedlička, výkonný redaktor: dr. František Váhala; členové redakční rady: člen korespondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. František Daneš, akademik Bohuslav Havránek, člen korespondent Václav Machek, univ. prof. dr. Vladimír Šmilauer, akademik František Trávníček.

Redakce: Letenská ul. 4, Praha 1, telefon 633 51—53. — Tiskne Knihtisk, n. p., závod 3, Jungmannova tř. 15, Praha 1. — Administrace: Poštovní novinový úřad Praha 3, Jindřišská 14.

Vychází v pěti dvojčíslech do roka; předplatné na celý ročník 15 Kčs, cena jednoho dvojčísla 3 Kčs.

Jazykové dotazy, příspěvky a recenzní výtisky zasílejte na adresu redakce (Letenská ul. 4, Praha 1).

OBSAH

Fr. Trávníček, Nezvratná přivlastňovací zájmena místo zvratného . . . 1

Al. Jedlička, Jazyková problematika překladů ze slovenštiny do češtiny . 7

J. Štindlová, Využití technických prostředků mechanizace a automatizace při organizaci archívních sbírek odborného názvosloví 23

Posudky a zprávy

M. Jelínek, První díl Slovníku spisovného jazyka českého 32

J. Bělič, K slovenské lexikografii 42

J. Sedláček, Výkladové slovníky spisovných slovanských jazyků . . . 51

K. Hausenblas, Nad polským slovníkem synonymickým 57

Drobnosti

Fr. Švarc, Nové vojenské hodnosti 62

K. Sochor, Podlaží, podlažový a podlažní 63

NEZVRATNÁ PŘIVLASTŇOVACÍ ZÁJMENA MÍSTO ZVRATNÉHO

FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK

1. Jde především o případy typu „milujme *naši vlast*", kde by podle běžného pravidla mělo být zájmeno zvratné, protože se přivlastňuje podmětu věty. Není nejmenší pochyby o tom, že se tu nezvratné zájmeno nepociťuje za odchylku od normy, nýbrž za zcela ústrojné. Z toho vyplývá, že poučka o užívání zvratného zájmena všude tam, kde se přivlastňuje podmětu věty, neplatí veskrze, nýbrž s jistým omezením.

Pokud vím, je první zmínka o tom r. 1921 v Hovorně Naší řeči 5 na s. 159. Podrobnějším sledováním tohoto jevu přesvědčil jsem se o tom, že jsme jej teoreticky dosud nepostihli v plném rozsahu, v jakém je živý. Neboli: dosavadní doplňky k oné poučce o bezvýjimečném užívání zvratného přivlastňovacího zájmena nestačí. Pravím to i sebekriticky ve vztahu k své dvojdílné „Mluvnici spisovné češtiny". Nebudu to probírat podle existujících pouček, nýbrž ukáži to na různých typech případů.

2. Připomenutý typ „milujme *naši* vlast", s podmětem v 1. osobě množné, je velmi častý, ale nikoli jediný. Z něho byl vyvozen, abstrahován správný závěr, že tu záleží na tom, zda se přivlastňování vztahuje jen na podmět věty, či též na osoby jiné. Neboli: zda podmět věty zahrnuje všechny osoby, kterým se přivlastňuje, či nikoli, jak lze říci obměnou poučky ve „Stručné mluvnici české" od Havránka a Jedličky. Onen příklad ukazuje, že se místo zvratného zájmena klade příslušné zájmeno nezvratné, týká-li se přivlastňování více osob, než zahrnuje podmět věty. „Milujme *naši* vlast" řeknou např. žáci jisté školy nebo účastníci jisté manifestace, neboť vlast pokládají za svou též mnozí jiní žáci, občané a členové našeho národa.

Ale ani tato formulace nevystihuje plně živý úzus. Je možné též říci: „všichni (my všichni, my všichni Čechové) milujme *naši* vlast". Tu není rozpor mezi podmětem a osobami, na které se přivlastňování vztahuje. Podmět zahrnuje všechny příslušné osoby, a přece je tu nezvratné zájmeno zcela ústrojné. Jde tu o přivlastňování obecné, zobecňující, souhrnné, a tak je tomu i v případech předešlých, kde je podmět věty užší než souhrn nositelů přivlastňování.

Lze tedy říci, že se nezvratné zájmeno *náš* klade při množném podmětu, přivlastňuje-li se obecně, souhrnně.

3. Ústrojné jsou též případy typu „miluji *naši* vlast", kde je podmět věty jednotný, nikoli množný jako v typu předešlém. Nemá tedy pravdu redakce Naší řeči, praví-li, že se zvratné zájmeno někdy neklade, „je-li podmět v čísle množném".

Podmět je tu v jednotném čísle a jde o přivlastňování jedné věci (vlasti), a přece se místo „miluji *svou* vlast" neřekne „miluji *mou* vlast", nýbrž „*naši* vlast". Je tu nezvratné zájmeno 1. osoby množné, nikoli jednotné. To je třeba mít na paměti, ale dosud to nebylo výslovně konstatováno a svádí to k omylu.[1] Množné *náš* se tu klade jako v typu „milujme *naši* vlast" proto, že jde o přivlastňování obecné, souhrnné, vztahující se nikoli jen na podmět věty *já*.

Obojí případy bylo by možné postihnout společně takto: jde-li při jednotném nebo množném podmětu v 1. osobě o přivlastňování obecné, souhrnné, klade se místo zájmena zvratného zájmeno *náš*. Obecným, souhrnným přivlastňováním rozumíme to, které se vztahuje na všechny lidi stejného druhu, stejné pospolitosti společenské, např. na všechny členy národa, občany státu, obyvatele města, členy sdružení, politické strany. I na členy rodiny: „mám rád, máme rádi *naši* babičku".

4. Nezvratné zájmeno se klade nejen při podmětu v osobě první, nýbrž také druhé. Dosud má o tom jen zmínku „Stručná mluvnice česká" v tom smyslu, že se při podmětu v množném čísle klade vedle *náš* též zřídka *váš*, ale nedokládá to žádným příkladem, takže to není dost jasné. Věc je složitější než při *náš*.

---

[1] Nedávno mi psal čtenář „Hosta do domu", dovolávaje se jedné učebnice z r. 1957, že by měl podle ní říkat „miluji *mou* vlast", ale že se mu to nezdá správné. Srov. obdobný případ dále v odstavci 4.

Uvedu dva konkrétní případy, na které se ptali čtenáři Hosta:
a) Občané brněnští! Na náměstí *svého* města můžete . . .;
b) Občane brněnský! Na náměstí *tvého* města můžeš . . .
V a) je podle jejich mínění správné zvratné zájmeno, protože se ivlastňování vztahuje na celý podmět (občané brněnští), nepřesa- je jej. Ukázal jsem v odstavci 2, že tu jde o přivlastňování obecné, uhrnné, při kterém se v 1. osobě místo *svůj* klade *náš*. Proto nabízí v *a)* místo zájmena zvratného nezvratné zájmeno 2. osoby: *šeho* města.
V b) přivlastňování přesahuje podmět věty, a proto prý je správné jmeno nezvratné: *tvého* města. Viděli jsme však v odstavci 3, že v obdobném případě s 1. osobou jednotnou klade nikoli *můj*, brž množné *náš* (miluji *naši* vlast). Z toho lze právem vyvozovat, i v b) má být zájmeno množné: *vašeho* města, tj. stejně jako v *a)*. Tato shoda vyplývá z toho, že v obojím případě jde o přivlastňo- ní obecné, souhrnné, neboť „občane brněnský!" je smyslem totéž „občané brněnští!".
Domnívám se, že v obojím případě je ústrojné též množné zájme- 1. osoby: a) „Na náměstí *našeho* města můžete . . ."; b) „Na městí *našeho* města můžeš . . ." A že mezi „vašeho města" a „na- ıo města" je významový rozdíl, vlastně, že se toto dvojí zájmeno de za různých objektivních podmínek.
Záleží zde na m l u v č í m.
A. Je-li autorem projevů *a)* i *b)* někdo, kdo není brněnským obča- n, lze ústrojně říci v obou projevech: „Na náměstí *vašeho* města *žete // můžeš . . .*" Tak by to řekl např. Pražan nebo sovětský ob- ı. Jde tu prostě o obecné, souhrnné přivlastňování v rámci d r u- osoby, a proto je *váš* místo *svůj*.
B. Jinak je tomu, je-li autorem obou projevů občan brněnský nebo aký kolektiv brněnských občanů, např. předseda MěstNV nebo jeho a. Je sice možné říci zde jako v předešlém případě *„vašeho* měs- , ale častější a ústrojnější je znění: „Na náměstí *našeho* města *žete // můžeš . . .*"
Proti *A* se v *B* vztahuje přivlastňování nejen na podmět věty 2. osobě, nýbrž i na mluvčího, tj. na osobu p r v n í. Též mluvčí kládá Brno za své město. Poněvadž jde o dvě mluvnické osoby,

platí zásada o přednosti, a proto je: „*našeho* města". Toto znění
nesporně citový odstín, nádech.

Je-li mluvčím Brňan, má znění „*vašeho* města" též tu závadu,
se ho bez výjimky užívá i tehdy, je-li mluvčím někdo jiný
Brňan. Neboli: zájmeno 2. osoby může být někdy dvojznačné.

Poučku o užívání zájmena *váš* a *náš* v 2. osobě lze formulovat takto:

Přivlastňuje-li se podmětu v 2. osobě jednotné nebo množné ob
ně, souhrnně, klade se místo zvratného zájmena nezvratné *váš,* je
liže se přivlastňování nevztahuje na mluvčího. Klade se však nezvr
né *náš,* vztahuje-li se přivlastňování též na mluvčího.

5. Užívání nezvratných zájmen *náš* a *váš* lze zobecnit takto:

Těmito nezvratnými zájmeny se vyjadřuje obecné, souhrnné p
vlastňování 1. a 2. osobě jednotné i množné. Jde-li o přivlastňov
osobě 1., klade se *náš,* jde-li o přivlastňování osobě 2., klade
váš, a jde-li o přivlastňování osobě 2. i 1., klade se nejčastěji *n*
řidčeji *váš.*

Nabízí se otázka, zda je nezvratné zájmeno *náš, váš* za oně
podmínek pravidlem, či se může vedle něho užívat i zájmena zvr
ného. Myslím, že ve všech případech je zvratné zájmeno mož
„milujeme, milujme *svou* vlast; miluji *svou* vlast; milujte, miluj *sv*
vlast; na náměstí *svého* města můžeš // můžete . . ." Zájmeno nezvr
né je však citově zabarveno, a proto se ho užívá velmi často.

Jen zvratného zájmena lze užít na vyjádření protikladného d
razu; např.: „opravdově mohu, můžeme // můžeš, můžete milo
jen *svou* vlast" (tj. nikoli jinou, cizí).

6. Mluvili jsme dosud o obecném, souhrnném přivlastňování v
a v 2. osobě a o užívání při něm množných zájmen *náš, váš.*
třeba k tomu dodat, že se v osobě třetí zvratné *svůj* nezvratn
zájmenem nenahrazuje, a to prostě proto, že v 3. osobě množné
zvratné přivlastňovací zájmeno není. Je sice ženské přivlastňov
její, ale jen pro osobu jednotnou, nikoli též příslušné zájmeno mn
né, a jinak jsou jen přivlastňovací genitivy *jeho, jejich.* Např.: k
dý Čech miluje // všichni Čechové milují *svou* vlast. Nesmějí
mýlit případy tohoto typu: *sovětští lidé mají rádi naši vlast.* Tu n
nezvratné zájmeno *naši* místo zvratného *svou,* neboť se tu nepřivla

ıje vlast podmětu, tj. sovětským lidem, nýbrž se označujeme my echové a Slováci za nositele, přivlastňovatele vlasti. Je tomu tak ko např. ve větách: „*naše* vlast je krásná; to je *naše* vlast".

7. Na místě citovaném v odstavci 1 uvádí Naše řeč také tento íklad: „Mluví-li např. spisovatel o hrdinovi svého románu, užívá sto výrazu *náš hrdina* a míní tím hrdinu, o kterém on vypravuje; oto není možné, aby napsal ‚v předešlé kapitole jsme viděli *svého* dinu', nýbrž je třeba napsati ‚*našeho* hrdinu', protože podmět věty iděli jsme, tj. vlastně vy čtenáři) se nekryje se subjektem přivlastovacího zájmena *náš*."

Naše řeč zahrnuje tento typ do typu „i my děti máme milovati *aši* republiku", o kterém byla řeč v odstavci 2, tj. do typu s přiastňováním obecným, souhrnným. Je to možné, ale přece jen jedna colnost nasvědčuje tomu, že tu jde o jiný významový odstín.

Obdobné „náš hrdina" se vyskytuje i ve větách jiné povahy. Tak ıpř. Havlíček napsal: „*básník náš* přidržuje se poezie tendenční", rben: „avšak *náš poutník* nepřichází ještě". Proti typu „viděli jsme *ašeho* hrdinu", kde jde podle Naší řeči o zájmeno nezvratné místo ratného *svého,* není v dokladě z Havlíčka ani z Erbena *náš* místo ratného *svůj.* Jde o básníka, o kterém Havlíček mluví, o poutníka, erého Erben líčí, a čekáme tedy: *můj* básník, *můj* poutník. Zvláštní pouze to, že tu oba spisovatelé užili zájmena 1. osoby množné *áš* místo jednotného *můj.*

Touto neshodou v čísle se ony dva doklady shodují s typem „miji *naši* vlast" (místo *svou*). Též okolnosti, které k neshodě vedou, ou obdobné. Spisovatelé jako mluvčí (1. osoba) mají na mysli nen sebe, nýbrž i čtenáře svých děl, a to vyjadřují přednostním množm zájmenem *náš* (básník, poutník).

Tak i tu by bylo možné mluvit o přivlastňování obecném, sounném, které se vyjadřuje zájmenem 1. osoby množné, ale zůstává ipomenutý rozdíl, že Havlíčkovo a Erbenovo *náš* (básník, poutk) není místo *svůj.* Myslím, že zde zřetelně proniká jiný význam ež přivlastňovací, totiž odkazovací, jak uvádím v „Mluvnici isovné češtiny II" (§ 625, odstavec 2): *náš básník, poutník* je ten, erého máme společně na mysli, o kterého v příslušných dílech jde.

A tento významový odstín je patrný též ve větách typu „v pře-

ešlé kapitole jsme viděli *našeho* hrdinu", kde se zdá, že je zájme nezvratné místo zvratného *svého*. Typ „*náš* básník se přidržuje . . svědčí tomu, že tu *našeho* není místo *svého*, nýbrž že je ho užito p odkazovací význam právě tak jako v typu „*náš* básník se p držuje . . .".

Toto odkazovací *náš* má obdobu ve *váš*. Řekneme např.: „ten v oblíbený román se mi nelíbí // doporučujete ten *váš* román, ale m se nelíbí". Obdobné je též jednotné *můj* a *tvůj*; např.: „ten *můj* zn mý přišel // ukáži ti (vám) toho *mého* známého; ten *tvůj* známý zde? // ukaž mi toho *tvého* známého".

Tu všudy se hlásí význam ‚ten, o kom se často mluví, koho n někdo stále na mysli, koho má v oblibě'. Leckdy proniká citový c stín ze strany mluvčího, zvědavost, mírný posměch nebo i rozhořč ní: „dej pokoj s těmi *tvými* žerty!" Je tu možné při přivlastňová podmětu zájmeno zvratné: „přestaň s těmi *svými* vtipy!", ale n zvratné zájmeno se pociťuje za vhodnější, protože má citový odst

Je příznačné, že se tu nekladou veskrze zájmena *náš* a *váš*, nýb též *můj* a *tvůj*, a to podle toho, jde-li o věc v čísle jednotném množném: „ukaž mi toho *tvého* známého // přestaň s těmi *tvými* v py!" Tím se tata odkazovací nezvratná zájmena podstatně liší nezvratných zájmen obecně, souhrnně přivlastňovacích, jen mno ných: „miluji *naši* vlast".

V 3. osobě odkazovací význam na užívání zájmen vliv nemá. Sr např.: „ty *jeho* vtipy se mi nelíbí // ať s těmi *svými* vtipy přestane Je tu zvratné zájmeno podle běžného pravidla o přivlastňování po mětu věty. S nezvratným zájmenem: „ať s těmi *jeho* vtipy přestane šlo by o přivlastňování někomu jinému než podmětu. Třetí osoba tedy odlišuje od 1. a 2. právě tak, jak jsme to viděli v odstavci při úkonu obecně, souhrnně přivlastňovacím.

8. Máme-li na mysli zájmena odkazovací a obecně přivlastňova ukazuje se, že jsou nezvratná přivlastňovací zájmena dosti čast častější, než bylo dosud zjištěno. To přímo vybízí k tomu, abych tento jev zobecnili, vyvážili z něho obecné poučení.

Je otázka, zda nahrazování zvratných zájmen obojími nezvratn mi nemá nějakou společnou objektivní příčinu. Domnívám se, že n a že je to citovost, c i t o v é z a b a r v e n í věty, větného obsah

Viděli jsme v předešlém odstavci, že v úkonu odkazovacím vystupuje citový odstín odkazovacích zájmen nezvratných zřetelně. Připomněl jsem však v odstavci 5, že i obecně přivlastňovací zájmena *náš, váš* mají proti zvratnému *svůj* citovou platnost.

Tak můžeme říci obecně, že základní podmínkou pro užívání nezvratných zájmen *můj* . . . místo a vedle zvratného *svůj* je citová zabarvenost. To je poznatek důležitý právě proto, že postihuje společnou objektivní povahu případů poměrně častých a zdánlivě různorodých. Že shrnuje tyto hojné případy v jev mající svou objektivní zákonitost.

Vedle společného základního rysu, citové zabarvenosti, mají nezvratná zájmena ještě některé stránky různé, osobité, a tím se vysvětlují rozdíly v jejich aktuálním užívání. Předně je rozdíl mezi zájmeny obecně přivlastňovacími a odkazovacími, záležející v tom, že se v úkonu obecně přivlastňovacím kladou jen zájmena *náš, váš* (srov. v odstavci 3—4), kdežto v úkonu odkazovacím též *můj, tvůj* (srov. v odstavci 7). A dále se liší obecně přivlastňovací zájmena *náš, váš* podle toho, přivlastňuje-li se osobě 1., či osobě 2., či osobě 1. a 2. Viz k tomu v odstavci 5.

Další zkoumání tohoto důležitého jevu povede možná k doplňkům nebo k opravám mých poznatků.

JAZYKOVÁ PROBLEMATIKA PŘEKLADŮ ZE SLOVENŠTINY DO ČEŠTINY[1]

ALOIS JEDLIČKA

Patří k dobré tradici české jazykovědy, že věnuje pozornost živým otázkám jazykové praxe, otázkám společenského fungování jazyka. Je znám hluboký a stálý zájem našich jazykovědců o jazyk uměleckých děl, o tvůrčí práci s jazykem, a tou je a měla by být i práce překladatelská.

[1] Základem článku je referát, který jsem přednesl na semináři pro překladatele ze slovenštiny, pořádaném v březnu 1960 v Budmericích na Slovensku. Soubor referátů proslovených na tomto semináři vyšel v nakladatelském sborníku Dialog. — V prosinci 1960 konal se na Slovensku reciproční seminář pro překladatele z češtiny do slovenštiny. Referáty týkající se jazykové problematiky přednesené na této konferenci (doc. dr. Ružičky a můj) budou uveřejněny v Slovenské reči.

Je třeba vítat i zájem aktivních překladatelů, v našem případě překladatelů ze slovenštiny, o jazykový rozbor, jazykovou charakteristiku, eventuálně jazykovou kritiku překladů. Než ani pro jazykovědce nejsou tyto rozbory bez užitku. Podněcují zájem o porovnávací konfrontační studium příbuzných jazyků, odhalují problémy, jimž je třeba věnovat odbornou pozornost, a poskytují vděčný porovnávací materiál.

Překlady mají také značný význam jazykový, mají nebo mohou mít velký vliv na jazykovou kulturu; dobré překlady obohacují jazyk a mohou zvyšovat jeho výrazové schopnosti, špatné překlady oslabují, rozkolísávají jazyk, rušivě zasahují do jazykové stavby a jejích zákonitostí.

O tom, zda překládat nebo nepřekládat ze slovenštiny do češtiny a naopak, tedy z jazyků tak blízce příbuzných, se často i veřejně diskutuje. Už před časem vyzýval k širší diskusi o vhodnosti a účelnosti překladů z češtiny do slovenštiny A. Gregor ve „Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university“ (roč. I, řady jazykovědné [A] č. 1, 1952),[2] ale jeho hlas nevyvolal žádoucí odezvu. Zdá se však, že vzrůst překladů v posledních letech, zvláště ze slovenštiny do češtiny,[3] a to děl prozaických i básnických, klasických i současných, znovu vyvolává kritické ohlasy v tisku (v Literárních novinách, v Kultuře aj.). Domnívám se, že se proti překladům z jednoho národního jazyka do druhého není možno teoreticky, zásadně stavět; o tom, zda je potřebí překládat, rozhodují momenty jiné. Jestliže překlady ze slovenštiny do češtiny pomáhají za dané situace a v daných podmínkách tomu, že literatura bratrského národa slovenského proniká mezi české čtenáře a přispívá tak k upevňování politických a kulturních svazků, je to moment jistě velmi závažný. Je ovšem třeba citlivě ediční práci řídit. Je jistě s podivem, že v jednom roce vyšly dokonce dva překlady Hviezdoslavovy „Hájnikovy ženy“ d

[2] Srov. zprávu v Naší řeči 36, 1953, s. 300, a Gregorovy poznámky v citovaném sborníku, roč. III, řady jazykovědné (A) č. 2, 1954.

[3] Úplnou bibliografii překladů ze slovenštiny do češtiny zpracoval Evžen Lukeš (je otištěna v citovaném sborníku Dialog). Zahrnuje na 300 záznamů, a překladů děl beletristických i odborných. Ukazuje se, že se překládalo už v samých počátcích vzniku spisovné slovenštiny, že jsou zastoupeny překlady z doby před první světovou válkou i mezi oběma válkami, že však překladů značně přibývá v posledním období po r. 1948.

češtiny,[4] překlady pojetím překladatelské práce ovšem značně rozdílné. Zatímco překlad L. N. Zvěřiny se přidržuje příliš věrně originálu a tím vlastně čtenáři nepomáhá, podává J. Kintnerová spíše básnické přetlumočení známého epického díla Hviezdoslavova a může tím právě přispět k jeho účinnějšímu působení na české čtenáře.

Než pro nás je důležité vyjít především z dnešní reálné skutečnosti: faktem je, že se ze slovenštiny do češtiny překládá, že se překládá dokonce ve značné míře. Je proto naší povinností ptát se, jak se překládá, jaká je hodnota těchto překladů; je naší povinností ptát se, zda jsou dány věcné předpoklady pro dobrou práci překladatelskou; je naší povinností pečovat o zvyšování jazykové úrovně těchto překladů. Nebylo by správné ponechat právě tuto oblast překladatelské práce bez kontroly a bez odborné pomoci.

Hned úvodem je třeba ovšem konstatovat, že nejsou dosud splněny některé základní věcné předpoklady pro dobrou práci překladatelskou ze slovenštiny do češtiny a naopak. Předpokládáme sice dobrou znalost obou jazyků u překladatele, ale je jisté, že se nelze spokojit běžným porozuměním textu, které samozřejmě nečiní obtíží. Je třeba usilovat o přesnost překladu, o jeho ekvivalentnost, o jeho hodnotnost. A tu se ani dobrý překladatel někdy neobejde bez podrobnější a hlubší jazykové analýzy textu.

Musíme přiznat, že nemáme dosud základní pomůcky, které by překladatelům ze slovenštiny dobře pomáhaly a dostatečně usnadňovaly práci. Chybí nám za prvé srovnávací slovník slovensko-český a česko-slovenský. Jako velký nedostatek však pociťujeme i to, že máme v ruce teprve první dva díly velkého jednojazyčného slovníku spisovné slovenštiny (písmeno A—O). Situace se podstatně změní a zlepší, jakmile bude tento „Slovník slovenského jazyka“ dokončen (asi do r. 1964) a s ním paralelně i nový trojsvazkový „Slovník spisovného jazyka českého“ (jehož 1. díl — A—M — nedávno vyšel). Bude pak možno přikročit k zpracování středního slovensko-českého a česko-slovenského slovníku na skutečně vědeckém podkladě.[4a]

[4] P. O. Hviezdoslav, *Hájnikova žena,* přel. L. N. Zvěřina, SPN 1958; překlad J. Kintnerové vydalo SNKLHU r. 1959.

[4a] Bude přitom možno využít i pomocného materiálu získaného srovnáváním překladů s jazykem originálu.

V oblasti mluvnické stavby je situace příznivější potud, že máme dobrou mluvnici slovenskou, „Slovenskou gramatiku“ E. Paulinyho J. Ružičky a J. Štolce, která je vypracována na týchž v podstatě zásadách a s týmž téměř uspořádáním jako „Česká mluvnice“ B. Havránka a Al. Jedličky, takže umožňuje snadné srovnání. Nadto značně pokročily práce na obsáhlé akademické mluvnici slovenské, jak o tom svědčí i dílčí příspěvky publikované v časopisech a sbornících (v Slovenské reči, ve sb. Jazykovedné štúdie I, IV). Nemáme však dosud plně a do hloubky propracovány otázky mluvnické stavby ze srovnávacího hlediska česko-slovenského, popřípadě slovensko-českého. Nová vysokoškolská učebnice slovenštiny pro české vysoké školy („Slovenština“, 1. vyd. 1957, 2. vyd. vyjde 1961), vypracovaná na srovnávacím základě, podává sice i základní srovnávací pohled na shody nebo rozdíly mezi češtinou a slovenštinou v oblasti větné stavby, ale už běžný rozbor překladů ukazuje, že bude potřebí toto srovnávací studium rozšířit i prohloubit. Není pochyby o tom, že rozbor překladů ze slovenštiny poskytne i jazykovědcům vhodný výchozí materiál pro porovnávací studium otázek větné stavby slovenské a české.

Zdálo by se, že obtíže a problémy překladatelské při překladech ze slovenštiny do češtiny a naopak budou při blízkosti obou jazyků menší než při překladech z jiných jazyků. Ale není tomu tak; úskalí a nástrahy, které se překladateli ze slovenštiny do češtiny při úsilí o výstižné ekvivalenty a vůbec o plně hodnotný překlad stavějí v cestu, jsou značné.

Blízkost obou jazyků má pro překladatele dvojí nebezpečí: buď bude příliš pod vlivem slovenského originálu a setře leckterý osobitý rys českého vyjadřování, zvláště v rovině stylistické, nebo i poruší jeho zákonitosti (např. vazebné, jak i dále ukážeme), anebo z přílišné obavy, aby tyto osobitosti neporušil, bude se snažit o vyjádření odchylné od originálu i tam, kde by bylo zcela na místě vyjádření shodné s originálem (tak je tomu například, když se překladatelé zbytečně vyhýbají některým vazbám participiálním nebo infinitivním).

Překladatel ze slovenštiny do češtiny setkává se v podstatě s týmiž obtížemi a problémy jako překladatel z kteréhokoli jiného jazyka

Jsou to problémy známé z naší nové literatury o teorii překladů[5] a jsou už také dostatečně prodiskutovány. Mám na mysli například problém překladu nářečních dialogů a volbu vhodného českého nářečního ekvivalentu. V plné míře se s touto problematikou musil např. vyrovnávat překladatel románu Zuzky Zgurišky „Bičianka z doliny“ Jaroslav Dvořák.[6] Je jisté, že pořídit adekvátní překlad dialogů vedených v originále v okrajovém nářečí západoslovenském, těsně spjatém se zobrazovanou sociální skutečností Zguriščina románu a využívaného snad i se záměrem humorným, je neobyčejně obtížné. Bylo by potřebí, aby se překladatel mohl opřít o rozbor jazyka originálu, o zjištění, jak autorka v originále nářečních prvků využívá. Bylo by jistě možno uvažovat např. o využití prvků nářečí moravskoslovenského nebo i hanáckého, které může spojovat s nářečím originálu ta skutečnost, že ho už bylo využito k dosažení humorného účinu. Překladatel se rozhodl pro regionální obecnou češtinu, a to především pro její obecnější srozumitelnost; překladatelský úkol si tím však ještě ztížil. — Stejné potíže s volbou vhodného ekvivalentu jsou při překladu přísloví, pořekadel, slovních hříček, frazeologických jednotek ap. (srov. např. *Každý má svojho moriaka — každého někde tlačí bota; Marek bosými nožkami bežkom bežká — . . . úprkem běží* apod.).

Je to dále velmi důležitá zásada zachovávat stylové roviny originálu, tj. aby vzájemný poměr prvků stylově příznakových a neutrálních byl zachován i v jazyce překladu (aby např. prvky hovorové, ať už jsou součástí řeči vypravěče, nebo řeči postav, nebyly nahrazovány výrazy neutrálními nebo dokonce knižními; tyto problémy se např. ve vrcholné míře vyskytnou při překladu některých děl Karla Čapka do slovenštiny).

Po stránce stylového hodnocení je velmi důležitý výběr ze souznačných (synonymních) ekvivalentů v těch případech, kdy se synonyma v obou jazycích buď rozsahově, nebo kvalitou nekryjí. Tak např. za vztažná zájmena (fungující jako spojovací výrazy) *ktorý, čo*

[5] Srov. např. soubornou práci J. L e v é h o a zprávu o ní v Naší řeči 42, 1959, s. 115; dále skripta K. H o r á l k a *Kapitoly z teorie překládání*, Praha 1957, i studii B. I l k a *Metodika překládání* ve sb. Kniha o překládání (srov. zprávu o něm v Naší řeči 36, 1953, s. 289n.).

[6] Vydal jej Československý spisovatel 1960.

má čeština trojici vztažných zájmen *který, jenž, co*. V obou jazycích jsou mezi těmito synonymy jasné stylové rozdíly. Čeština má proti slovenštině navíc zájmeno *jenž*, které má v podstatě (zvláště v prostých přímých pádech) ráz knižní ve srovnání s neutrálním *který*. V předložkových pádech (a zčásti i v nepřímých pádech prostých, zvláště ve významu přivlastňovacím) je ovšem za slovenské *ktorý* možno užít jedině tvaru zájmena *jenž* (které ovšem nemá v těchto případech knižní charakter):

Dežo Slámka so ženou, bez ktorého by sa nikdy ani jedna živáňka nevydarila — ... bez něhož by se nikdy žádná zábava nevydařila;

Príbehy, pri ktorých naskakuje husia koža — Příběhy, při nichž naskakuje husí kůže;

Udalosti, ktorých každý z nás bol účastníkom — Události, jichž byl každý z nás účastníkem.

Ale už nevhodně, stylově posunutě se klade *jenž* za *ktorý* v 1. nebo 4. pádě místo neutrálního ekvivalentu *který:*

stopy sekáča, ktorý sa vyvaľuje... — stopy kance, jenž se vyvaluje...;

vyzdvihol rozvahu, ktorú naša milícia vedela dobre spojiť so svojou rozhodnosťou... — ... rozvahu, již naše milice uměla dobře spojit...

Mohli bychom hledat i vysvětlení tohcto stylového posunutí: Je to jednak tím, že zvlášť u mladší generace slábne odstín knižnosti pociťovaný u zájmena *jenž*, jednak lze hledat vysvětlení i ve vlastní problematice překladatelské. Slovenské *čo* se totiž téměř důsledně překládá zájmenem *který* (překladatelé se někdy zbytečně vyhýbají zájmenu *co*, které ovšem má v češtině výrazně hovorový charakter) a proto je pak *ktorý* překládáno zájmenem *jenž*, aby se dosáhlo diferenciace, kterou zjišťujeme často v slovenském textu.

Srov. např.:

bodky, čo boli pod nimi — tečky, které byly pod nimi.

Je ovšem chybné, jestliže se i slovenské *čo* překládá zcela nevhodně knižním *jenž*, jako v tomto případě:

triesky, čo odleteli — třísky, jež odletěly.

Ovšem v přivlastňovacím významu je *jehož, jejíž, jejichž* i zde na místě jako jediné možné vyjádření:

pre tých, čo ich život visel na vlásku — pro ty, jejichž život visel na vlásku.

Slovenština využívá právě k stylistické diferenciaci, aby zabránila jednotvárnému opakování, zájmen *ktorý, čo* tam, kde se v češtině stylově rozlišuje zájmeny *který, jenž:*

nebolo udalostí, čo by zjasnili pochmúrne obličaje, a nebolo podnetov, ktoré by vyvolali čaro úsmevu (Fraňo Kráľ).

Posouvání stylové roviny originálu si můžeme ukázat ještě na některých příkladech. Za slovenské *už* má čeština dvojí podobu jemně stylově rozlišenou, hovorové až neutrální *už* a knižnější *již*. Třebaže zde slovenský text vede k využití českého *už*, překladatelé volí v mnoha případech stylově posunuté *již:*

už vyše roka — již přes rok.

Naopak slovenské *tiež*, za něž mohou podle stylové roviny originálu volit mezi podobami *také, taky, rovněž, též*, svádí je často k mechanickému užití jen hláskově obměněného, ale poněkud knižního *též*.

Ale i když je v podstatě mezi danými synonymy v slovenštině a v češtině stejný slohový poměr, volí překladatel někdy z nepochopitelných důvodů variantu knižnější, odchylnou od originálu. Srov. tyto příklady z krátkého úryvku překladu z díla Fraňa Krále:

A zas sa pažiť rozzelenala — A opět se...

Zas je tu jar — Opět je tu jaro...

A je zas večer — A zase je večer.

S tímto mírným posouváním směrem ke knižnosti, které je v překladech dosti časté, ostře kontrastuje naopak takové posunutí hovorového dialogu až do zhrubělosti z překladu divadelní hry Karvašovy:

Myslíte si, že ma znervóznite, alebo čo? Na to ste krátki, všetci dokopy. — Jestli si myslíte, že z těch vašich keců budu trop, anebo co?...

Které obecnější problémy však vyplývají pro práci překladatelskou ze srovnání dnešního stavu i vývojového vztahu obou našich národních jazyků?

V dnešním období vývoje a rozvoje našich národních jazyků jsme svědky mizení nářečí, postupného stírání nářečních rozdílů a plného rozvoje národního spisovného jazyka ve všech jeho funkcích. Poměr spisovného jazyka a místních nářečí není však vlivem rozdílného historického vývoje i odlišných sociálních podmínek u obou našich národních jazyků stejný. Vztah mezi spisovnou slovenštinou a slovenskými nářečími je dnes jistě přímější, bezprostřednější, než jaký je mezi spisovnou češtinou a českými nářečími. Mezi spisovnou češtinou a českými nářečími je poměrně dosti diferencované pásmo

přechodných útvarů: je zde obecná čeština regionální (nad nářečími na území Čech) vedle obecných nadnářečních útvarů moravských (obecná hanáčtina, obecná laština ap.) i vyvíjející se obecná čeština s tendencí celonárodní; je zde hovorová čeština jako stylová vrstva spisovného jazyka. Na Slovensku se teprve vypracovává hovorová slovenština, její funkci často ještě plní jednotlivá nářečí, resp. obecné útvary nadnářeční. Tyto rozdíly ztěžují samozřejmě volbu vhodných ekvivalentů. Mezi slovenštinou a češtinou je rozdíl i ve využívání nářečních prvků v jazyce literárních děl. Slovenští prozaikové sahají např. dnes v mnohem větší míře než prozaikové čeští k slovníkovým dialektismům, leckdy i na újmu srozumitelnosti. Nejde přitom často jen o dialektismy s funkcí charakterizační a typizační, nýbrž o takové nářeční prvky ve vyprávěcím kontextu, které slouží k záměrnému obohacení slovní zásoby literárního jazyka, k vytváření básnické synonymiky. Není pochyby, že je toto vytváření básnické synonymiky důležitou etapou i složkou ve vývoji literárního jazyka a uměleckého stylu (vzpomeňme jen např. na programové obohacování básnického slovníku z nejrůznějších zdrojů v českém národním obrození). Je ovšem třeba klást si otázku, kterých pojmenovávacích okruhů a oblastí se může toto úsilí o básnickou synonymiku dotýkat. Pro překladatele vzniká zde obtížný problém vhodné volby ekvivalentu.

Pro dobrou překladatelskou práci je třeba uvědomit si i různost tradice v péči o spisovný jazyk, různost cest, jimiž v minulosti byla tato péče v obou jazycích řízena, různé zaměření jazykové politiky, která tyto cesty určovala. Péče o spisovnou češtinu byla v minulosti poznamenána silným tlakem brusičským, namířeným proti vlivům němčiny, a často jednostranně podceňujícím vlastní vyjadřovací potřeby spisovného jazyka. Tento brusičský tlak ovšem způsobil, že některé výrazy nebo obraty vzniklé vlivem německým a brusiči odmítané byly z jazyka vytlačeny nebo ustoupily na jeho periferii; bylo by jistě zbytečné je dnes křísit, nevyžaduje-li toho vyjadřovací potřeba. Tak např. výrazy *obnášet, sestávat, vykazovat, zapříčinit, nárokovat* pociťujeme jako zcela papírové výrazy knižní, některé z nich pak vůbec odmítáme (*zapříčinit*). Spisovná slovenština neprošla takovýmto tlakem purismu s protiněmeckým zaměřením; proti

u některých stejně znějících slov není v slovenštině ono negativní hodnocení, které zjišťujeme v češtině. Spisovná slovenština užívá v podstatě bez omezení sloves *nárokovať, zapríčiniť, vykazovať* apod., ale dobrý překladatel se jim v češtině pro jejich zvláštní stylový charakter raději vyhne (srov. např. doklad z Kukučínova překladu „Mladých let“: *Ale i tieto skupiny vykazovali odtiene — Ale i v obou skupinách zas byly rozdíly*).

Tento puristický tlak se v češtině obracel také proti někdy nadměrnému užívání podstatných jmen slovesných a způsobil, že některé případy jejich užití se pociťují jako stylově nevhodné. Rozdíl mezi využitím podstatných jmen slovesných ve slovenštině a v češtině je dán dále i tím, že ve slovenštině nepokročila tvarová unifikace (homonymita) tak daleko jako v češtině, srov. slov. 1. *stavanie,* 2. *stavania,* 3. *stavaniu,* 6. *stavaní* proti českému nediferencovanému *stavení.* Správně proto nahradil překladatel z Hečka slovenské konstrukce s podstatným jménem slovesným ekvivalenty větnými:

pri podávaní rúk — když si podávají ruce;
prajeme vám dobré znášanie sa — přejeme vám, abyste se dobře snášeli;
po znechaní sa richtárstva — po tom, co se vzdal rychtářství.

Bylo by ovšem možno i v češtině ponechat podstatné jméno slovesné v takovýchto případech:

chránila ich pred ofúknutím vetrom a uštipnutím mrazom;

leč překladatel i zde nahrazuje vedlejšími větami:

chránila je, aby je vítr neofoukl a mráz neštípl.

Po těchto obecných výkladech přejdeme k některým konkrétním problémům a úskalím, i k některým konkrétním nedostatkům, které se při překládání ze slovenštiny objevují.

Pokud jde o volbu slovních ekvivalentů, vzniká otázka, jak se stavět k slovakismům, které se někdy v překladech objevují, popřípadě kdy by bylo možno přejetí slovenského prvku i doporučit. Že se prostřednictvím překladů dostávají do jazyka cizí slovní prvky, to je skutečnost běžně známá. Je třeba přitom lišit různé způsoby i různou funkci takového přejetí.

a) Zpravidla se přejímají bez omezení taková slova, která označují specifické skutečnosti cizího prostředí, v našem případě tedy prostředí slovenského. Někdy se stane, že se slovo přejaté původně

jen jako označení specifické cizí skutečnosti významově v domácím jazyce rozšíří a stane se plnoprávnou součástí domácí slovní zásoby. Tak je tomu např. se slovem *činovník* přejatým do češtiny i slovenštiny z ruštiny nejdříve pro označení ruského úředníka; později však nabylo toto slovo v obou našich jazycích samostatného významu ‚funkcionář'.[7] V překladech ze slovenštiny se pro specifické slovenské skutečnosti přejímá např. podstatné jméno *urbárník* a odvozené přídavné jméno *urbářský* ve významu ‚podílník společných (urbářských) lesů a polí'. Při překladech z češtiny bude např. třeba přejmout slova *baráčník, baráčnický* (*baráčnická obec*), protože jde o skutečnosti českého prostředí, pro něž slovenština nemá domácí ekvivalent.

b) Bylo by jistě možno přejímat i slova, která umožňují vystihnout jemné významové odstíny, pro něž domácí jazyk zvláštní prostředky nemá, a to zvláště tehdy, jde-li o slova tvořená způsobem, pro něž jsou i v domácím jazyce zákonité předpoklady. Slovenština má například hojná slovesa vyjadřující podílné opakování děje, tj. opakování děje vykonávaného různými osobami nebo postupně zasahujícího různé předměty. Jsou to slovesa tvořená předponou *po-*, např. *poobliekali sme sa, keď sme sa poprechádzali, tam som ho povystierala, ponalieval ryzlink do skleníc* ap. V češtině nemáme od uvedených slovesných základů doloženy ekvivalenty s příslušným podílným významem. Proto se překladatelé buď vzdávají odstínů podílnosti a vyjádří jen prostý děj, nebo hledají ekvivalent ve vyjádření opisném. Slovesa tohoto typu s významem podílným nejsou ovšem ani češtině cizí (srov. např. *pozavírat okna*; zvláště častá jsou v literárním užití u autorů moravských, srov. *poprodat, porozdat* z J. Uhra, *pozarážet* ze Stránecké, *pozapisovat* z Nora, *pozahazovat, pozabíjet* z Kosmáka ap.). Může proto i překladatel uvažovat v jednotlivých případech o přejetí takového slovesa, chce-li adekvátně vyjádřit podílný odstín a nespokojí-li se s pouhým opisem. Předpoklady pro to v češtině existují.

c) V některých případech může být přejetí slovenského prvku diktováno snahou o záměrné obohacení básnické slovní zásoby, může jít o užití slovakismu v platnosti slova básnického, poetismu. Mluv

[7] Srov. výklad o tom v Naší řeči 43, 1960, s. 243.

pró to i literární tradice jazyka původních děl: připomeňme například jen Boženu Němcovou, Adolfa Heyduka, ze současných autorů pak třeba Jana Drdu (je to například nejen publicistický výraz *vydobytek revoluce*, ale i slovakismy jako *nepřestajný, nepřestajné hučení včelína, namyšlenost* ap.). Domnívám se, že by bylo možno ponechat v takovéto platnosti básnického slova např. slovakismus *vatra*, protože český překlad *plane oheň* za slovenské *blčí vatra* jistě stírá do stylové neutrálnosti původní charakter vyjádření. Takovéto přejímání však je třeba vždy citlivě zvážit, aby nebylo jen projevem překladu mechanického, a tedy nedokonalého.

Nebezpečí mechanického přejímání slovenských prvků — a je třeba takovéto přejímání důrazně odmítat — vystupuje především v oblasti slovních spojení a slovesných vazeb. Jestliže například překladatel přejme do češtiny spojení *farský kostel*, dopouští se tím chyby. I v češtině existuje sice přídavné jméno *farský*, ale ve spojení s *kostel* se dnes užívá jen přídavného jména jinak tvořeného, *farní kostel*; přídavné jméno *farský* je v češtině běžné ve spojení *farská zahrada, farská kuchařka*, kdežto slovenština má ve všech spojeních přídavné jméno *farský*, podoba *farný* je zastaralá. Není vhodné přejmout spojení *neporovnatelně lepší*, protože čeština zde má základní příslovce *nesrovnatelně* (*lepší*); *neporovnatelně* je v češtině řidší výraz knižní.

Nejčastěji podléhají mechanickému přejímání slovesné vazby, ať už s pádem prostým, nebo předložkovým, a to zvláště u překladů z jazyků blízce příbuzných. V slovenštině jsou zcela náležité vazby *pohoršovať sa na kom, nosiť sa na kom.* V češtině však mají příslušné ekvivalenty vazby jiné, *pohoršovat se nad někým, vozit se po někom* (jen tyto vazby dokládá Příruční slovník). Za slovenské *od samej závisti mu odklanú nos medzi očami* je náležité *samou závistí* nebo *ze samé závisti . . .*, nikoli mechanické *od samé závisti.*

Přímý vliv slovenštiny se může projevit i v tvarosloví. Zpravidla jsou sice rozdíly, které existují mezi tvary slovenskými a českými, tak výrazné, že k mechanickému přejetí nedochází. Přece však se s ním někdy i zde setkáme, zvláště je-li to podporováno např. oblastním povědomím překladatele. Tak se např. slovenské *hádže* (k *hádzať*) překládá nesprávně *háže* (místo *hází*), tvarem nespi-

sovným, vlastním některým nářečím moravským. K pochybám o správných tvarech může dojít například v 2. pádě jedn. č. mužských jmen typu „hrad“ (v slovenštině jen s koncovkou *-a*, srov. *múčnika, chodníka*, v češtině *-u* a jen zčásti také *-a*) nebo v 6. pádě jedn. č. mužských jmen téhož typu (v slovenštině je koncovka *-e*, v češtině *-u*, a jen zčásti také *-e*).

Nejsložitější je otázka ekvivalentů syntaktických, skladebných. Je to oblast dosud málo porovnávacím způsobem prozkoumaná, zvláště u těch jevů, v nichž se slovenština liší od češtiny jen v detailech, např. jen mírou a způsobem využití syntaktického prostředku nebo jeho rozdílným stylovým příznakem. Rozbor překladového materiálu nám mnohdy teprve odhaluje detailní problematiku. Zbytečné odchylky od konstrukcí a prostředků originálu na straně jedné nebo nenáležité shody s ním na straně druhé prozrazují často rozdílné tendence, které se v obou jazycích projevují. Srovnání překladů s originálem poskytne nám vhodný výchozí materiál pro porovnávací studium některých otázek.

Všimněme si po této stránce především konstrukcí infinitivních, přechodníkových a participiálních a jejich ekvivalentů v českých překladech.

V slovenštině jsou časté infinitivní konstrukce typu *ale veriť neuverili, ale zaslúžiť si ju nezaslúžia ani za mak, robiť robí dobre, ono dať by sa dalo* atd. Čeština zná tyto konstrukce rovněž, ale jde o prostředek lidový s omezením především na východní nářečí. Je to infinitiv s významem zřetelovým, jak to pěkně ukazuje překladový ekvivalent věty *robiť robí dobre* v českém překladu — *co se práce týká, pracuje dobře* —, ekvivalent, který ovšem zcela stírá stylový charakter originálu. Překlady ze slovenštiny většinou oživují v literárním jazyce českém zcela vhodně tento typ infinitivu a nelze proti tomu mít ve vhodných případech námitky (srov. překlady *což o to, dát by se dalo; ale zasloužit si ji, to si ji nezaslouží ani za mák* ap. — Připomenout je zde možno i vhodné doplnění odkazovacího *to* na rozdíl od originálu.).

Infinitiv závislý na řídícím slovese, ať už předmětový, nebo příslovečný účelový, je obvyklý i v češtině, ale překladatelé jej velmi

často nahrazují vedlejší větou předmětnou nebo příslovečnou. Abychom poznali objektivně stav v obou jazycích, bude potřebí konfrontační studium o využití infinitivu v této platnosti po řídících slovesech různých významových okruhů. Překladový materiál zatím mluví pro větší frekvenci infinitivu v slovenštině:

sľúbi obstarať prasa — slíbí, že obstará...
kňaz mu prikázal milovať aj nepriateľa — farář mu nařídil, aby miloval...
ani času nenašli obzrieť si svoj vlastný domec — nenašli ani čas, aby si prohlédli vlastní domek.

Pravidla o užívání přechodníku jsou v slovenštině v podstatě táž jako v češtině, s tím rozdílem, že slovenština má jen jednu formu přechodníku (proti dvěma českým přechodníkům, přítomnému a minulému, s trojicí tvarů rozlišených podle rodu a čísla). Jako v češtině užívá se přechodníku na vyjádření průvodního děje, přičemž původce, činitel hlavního i průvodního děje musí být týž. I v slovenštině je přechodník jazykový prostředek vlastní jen spisovnému jazyku. S tím ovšem není nikterak v rozporu, že jak ve slovenštině, tak v češtině nacházíme přechodník hojně u autorů, kteří využívají lidového jazyka (u Boženy Němcové, K. V. Raise — u Kukučína, Timravy apod.), a to zvláště často v uvozovacích větách.

Materiál z překladů nám ukazuje, že překladatelé slovenské přechodníky zpravidla nahrazují samostatnou větou s určitým slovesem. Je v tom možno vidět vědomou snahu o zživotnění jazyka, nebo tu jde prostě o nepochopení vzájemného poměru tohoto prostředku v obou jazycích. Tím, že přechodníkové vazby překládají zpravidla samostatnou větou, porušují významový i stylový charakter originálu. Přechodníková vazba vyjadřuje, jak jsme řekli, průvodní děj ve vztahu k ději základnímu, ať už děj vzhledem k němu současný, nebo předčasný. V překladu se tento významový poměr mění v slučovací spojení s rovnocennými slovesnými ději, aniž se naznačuje jejich časová současnost nebo předčasnost třebas i opisem, lexikálně.

Občas zasyká, krútiac hlavou — ... zasykne a zakroutí hlavou;
rozbehol sa za deťmi, vlečúc za sebou koníka — rozběhl se za dětmi a táhl za sebou koníka;
pobehne dolu cestou, a nepremýšľajúc zbytočne, pojme... — seběhne dolů silnicí, zbytečně se nerozmýšlí, vezme...;

sopne ruky, a pozerajúc na nebo, bedáka — sepne ruce, pohlíží na nebe a běduje.

Jen zcela ojediněle nahradí překladatel naopak souřadné spojení vět přechodníkovou vazbou závislou na slovese vyjadřujícím základní děj: *vojde do obchodu a krúti hlavou — vejde do obchodu, kroutě hlavou.* Tento příklad jasně ukazuje shodu tohoto typu přechodníku v obou jazycích.

Skutečnost, že se i slovenští překladatelé při překladech z češtiny do slovenštiny vyhýbají přechodníkovým vazbám a nahrazují je, svědčí o tom, že jde spíše o záměrné opouštění prostředku vysloveně spisovného, knižního, třebaže se tím obětuje přesný ekvivalent významový i stylový.

Podobnou tendenci zjišťujeme i při překládání příčesťových vazeb. I ty se v překladu často nahrazují vedlejšími větami přívlastkovými; stírá se tím ovšem podobně jako u přechodníkových vazeb sevřenost vyjádření. Příčesťové vazby zná samozřejmě i čeština. V literárním jazyce se jich ovšem využívá různou měrou, jejich nadměrné užívání bývá i znakem individuálního autorského stylu; je to například oblíbený prostředek vyprávěčského stylu Řezáčova v románech „Nástup“ a „Bitva“. Jestliže se tedy příčesťové vazby v překladech běžně nahrazují vedlejšími větami, porušuje se tím jak významová stránka originálu, tak často i individuální autorský styl. Srov. např.:

starosta, trpiaci už roky na ťažký záduch — starosta, který už dlouhé roky trpěl záduchou;

biela para vychodiaca veriacim z úst — bílá pára, která vychází věřícím z úst;

druhých dvoch nachodia pohrížených v rozhovor — druhé dva nacházejí, jak jsou pohříženi v rozhovor.

Uvedené příklady jsou vzaty z překladů Hečkových děl; zdá se, že i zde jde o znak individuálního autorského stylu. Poněvadž nic nebrání tomu zachovat vazby se slovesnými adjektivy *trpící, vycházející, pohřížený* i v češtině, doporučili bychom zachovat je i v překladě pro vystižení individuálního stylového charakteru překládaného díla, s citlivostí pro eventuální drobné rozdíly mezi oběma jazyky.

Některé rozdílné tendence projevující se v obou spisovných jazycích odhalují nám překlady některých způsobů pořádku slov.

Mám na mysli především kladení příklonek, zvláště zvratných zájmen *se, si*. Existují ovšem i zde výrazné rozdíly mezi oběma našimi jazyky, a to v případech typu *ale sa vždy zamieša i medzi starších* (*ale připlete se pokaždé . . .*), *ale si sa trochu bál* (*ale trochu ses bál*), *a si tam bol?* (*byls tam*); k těm překladatelé skutečně přihlížejí a volí správné ekvivalenty.

Zajímavé je však srovnání těch případů kladení příklonek, kdy se v slovenském literárním jazyce příklonky hojně kladou po určitém slovese, čímž se rytmicky osamostatňuje část věty předcházející před slovesem, ať jde o celek jednoslovný nebo jednočlenný, nebo o výraz několikačlenný, bohatěji rozvitý. Na rozdíl od této tendence v literárním jazyce slovenském prozrazují překlady silnější tendenci spisovné češtiny klást příklonky přímo po jednoslovném nebo jednočlenném přízvučném členu věty. Mám četné doklady na tento jev z různých autorů i z různých děl. Je tomu tak téměř důsledně v „Kronice“ Petra Jilemnického, nacházíme tento rozdíl v pořádku slov v překladech románů Hečkových, Karvašových, u Fraňa Krále, Márie Jančové aj. Čeští překladatelé zde téměř důsledně pozměňují pořádek slov originálu:

Armády zmocňovala sa nervozita . . . — Armády se zmocňovala . . .
Zuza nebojí sa požiaru . . . — Zuza se nebojí požáru . . .
v prítomných zastaví sa dech . . . — v přítomných se zastaví dech . . .
na ražňoch svíjajú sa hríby — na rožních se svíjejí . . .
po machu vlečie sa slimák — po mechu se vleče . . .
na rúbanisku pasú sa . . . — na pasece se pasou . . .
Paľko rád by mal . . . — Paľko by měl rád . . .

Je-li první přízvučný člen dvojslabičný, nanejvýš trojslabičný, bývá řidčeji i ve slovenštině příklonka přímo po tomto členu a český překlad se pak shoduje s originálem:

Hanka si kúpila lístok . . . — Hanka si koupila lístek . . .
Mamka sa už iste navrátili . . . — Maminka se už jistě vrátila . . .
v potôčku sa mihajú pstruhy . . . — v potůčku se míhají pstruzi . . .

V souhlase s možnostmi pořádku slov v češtině podržují však překlady vhodně pořádek slov originálu a jeho rytmické členění tam, kde je před zvratným slovesem výraz několikačlenný; ve shodě s originálem klade se pak příklonka po slovese.

Okolo ohňa na pažiti hovie si rodinka — na pažitě kolem ohně hoví si rodinka

Odchylky od tohoto členění v překladech musíme považovat za nepřesný ekvivalent:

Vlaky, elektriky, autobusy hmýria sa panstvom — ... se hemží panstvem; cholera a mor krepčili tu svoje strašné verbuňky — cholera a mor tu křepčily ...

Zbytečně se odchyluje překladatel od postavení příklonek originálu i v případech, kdy jde o postavení po pauze. V češtině existuje obojí možnost: buď se klade příklonka po prvním přízvučném členu nového úseku, nebo — řidčeji — přímo po pauze. Je proto vhodné podržet zde postavení příklonky originálu:

Tí, čo zutekali, dozaista sa nechceli vracať — Ti, co utekli, se jistě nechtěli vracet.

Raz, bolo to začiatkom povstania, išiel som cez hory — Jednou, bylo to na začátku povstání, jsem šel lesem.

Tendence klást příklonky po prvním přízvučném členu věty nebo větného úseku (tedy zvratné *se, si* před sloveso) začala se v spisovné češtině uplatňovat vlivem živého mluveného jazyka silněji od čtyřicátých let minulého století a dnes zcela převládla. V první polovině minulého století nacházíme ještě i u autorů, u nichž se jinak uplatňuje vliv lidového jazyka, např. u K. J. Erbena, postavení, které vyznačovalo spisovnou češtinu starší, srov. např. doklad z Erbena *Pavouk svalil se na zem*. Jde tedy o způsob, který dnes ještě hojně nacházíme v literárním jazyce slovenském, ale který překladatelé ve shodě s tendencí současného literárního jazyka českého vhodně nahrazují.

Probírka překlady ze slovenštiny do češtiny a srovnání jejich jazykové stránky s jazykem originálu poskytly nám možnost kriticky zhodnotit volbu českých ekvivalentů. Rozbor nám potvrdil, že překladatelé mnohdy dobře odhalují rozdílné tendence v obou jazycích, na druhé straně však zároveň ukázal, že se někdy vzdávají zbytečně a na škodu přesného překladu konstrukcí shodných s jazykem originálu. Bylo by možno mluvit ještě o mnoha jiných jevech nebo skupinách jevů. Bylo by možno všimnout si větší účasti expresívních prvků (zvláště také expresívních sloves) v slovenských literárních textech a doložit na příkladech potíže s hledáním vhodného a výstižného ekvivalentu pro ně v češtině (stejné potíže se objevují i při překládání interjekcí a interjekčních vět); bylo by možno upozornit na bohatší repertoár výrazů s významem neurčitosti ve slovenštině

(neurčitá zájmena a neurčitá příslovce); bylo by potřebí všimnout si poměru konstrukcí s trpným a činným rodem v obou jazycích, všimnout si poměru obou prostředků pro vyjádření trpného rodu, opisného a zvratného pasíva; větší pozornosti by zasloužilo i sledování některých dalších případů pořádku slov, zvláště ve spojení s aktuálním členěním věty, s její rytmizací v uměleckém stylu apod. Než nám nešlo o úplný a vyčerpávající výklad o všech těchto otázkách. Chtěli jsme jen nadhodit některé jazykové problémy, které se při překládání ze slovenštiny do češtiny vynořují, chtěli jsme ukázat na specifičnost této problematiky i na její obecné i konkrétní projevy. Chtěli jsme tak dát i podnět k studiu některých otázek v porovnávacím osvětlení.

VYUŽITÍ TECHNICKÝCH PROSTŘEDKŮ MECHANIZACE A AUTOMATIZACE PŘI ORGANIZACI ARCHÍVNÍCH SBÍREK ODBORNÉHO NÁZVOSLOVÍ

JITKA ŠTINDLOVÁ

Nové české slovníky, devítisvazkový „Příruční slovník jazyka českého“, ukončený v r. 1957, a právě vycházející „Slovník spisovného jazyka českého“,[1] vycházejí z obsáhlého slovníkového (excerpčního) materiálu, shromažďovaného od r. 1911 a obsahujícího dnes už přes devět miliónů dokladů. Tento lístkový lexikografický (slovníkový) archív obsahuje výpisy z děl psaných českým jazykem, zvláště z literatury krásné, ale i z literatury odborné, z časopisů, novin, a zahrnuje období od r. 1770 do současné doby. Ve shromažďování materiálu se neustále pokračuje. V posledních letech se však stále více pociťuje potřeba samostatně a operativně uložit odborné názvosloví. Proto Ústav pro jazyk český nově přistupuje k úkolu vybudovat speciální lístkový archív českého odborného názvosloví. I když v současné době nemůže jít, a možná ani později nepůjde, o systematické sebrání úplného názvoslovného materiálu všech oborů, budou v tomto archívu zastoupeny všechny důležité obory ale-

[1] Viz o něm referát v tomto čísle Naší řeči, s. 32.

spoň výběrem základních obecně užívaných termínů, tak jak jsou obsaženy v obou uvedených výkladových slovnících jednojazyčných.

Nový, právě vycházející třísvazkový „Slovník spisovného jazyka českého“ uvádí i odborné názvy jednotlivých oborů, pokud „patří k aktivní slovní zásobě průměrně vzdělaného uživatele spisovného jazyka nebo s nimiž se setkává čtenář zejména v denním tisku a v populárně vědeckých publikacích“. Uvádí a zpracovává odborné názvy ve větší míře než např. devítisvazkový „Příruční slovník jazyka českého“, i když i ten už mnoho odborných názvů obsahuje. Výběr odborných názvů v novém slovníku je bohatší než ve většině obdobných slovníků jiných jazyků.

Některé obory ovšem, podle potřeby a míry jazykovědných zásahů, podle účasti jazykovědců na zpracování nebo vypracovávání názvosloví, budou zastoupeny v archívu odborného názvosloví bohatým materiálem nebo i systematickým zpracováním. To plyne z aktuálních potřeb jazykovědné práce v jednotlivých oborech. Účast Ústavu pro jazyk český na tvoření a zpracovávání odborného názvosloví má již svou tradici a naše ústřední úřady, instituce a podniky i celá veřejnost ji stále více vyžadují. Pro tuto práci potřebuje Ústav systematicky shromažďovaný a vedený dokladový materiál.

Až do nedávné doby zůstávalo však velikým problémem archívní uložení názvoslovného materiálu. Bez moderních technických prostředků je myšlenka souborného pohotového uložení názvosloví nejrůznějších oborů prakticky neuskutečnitelná.

Pro archív odborného názvosloví nestačí jen abecední seřazení termínů. Je nutné mít stále možnost pracovat s názvoslovím každého oboru samostatně, mít přehled o charakteru názvosloví, jeho propracovanosti i o jeho stavu v archívu. Pro uspořádání názvoslovného materiálu jednotlivých oborů opět nestačí jenom jeho abecední seřazení nebo jenom jeho věcné uspořádání. Při věcném, pojmovém řazení, které jediné je skutečným podkladem pro poznání oboru a jeho názvosloví, musíme vytvářet abecední hesláře těchto pojmově seřazených názvů jednotlivých oborů s odkazy na místo v pojmovém řazení, abychom umožnili i pracovníkům, kteří nejsou přímými odborníky a specialisty v daném oboru, snadno se orientovat ve věcně uspořádané kartotéce. Věcné řazení si vynucuje systematické vedení

odkazů a dalších nutných rozpisů pro toto věcné uspořádání. Věcně řazené kartotéky jsou bezpodmínečně vázány na namáhavou spolupráci odborníků jednotlivých oborů a jsou velice pracné jak při svém pořádání a doplňování, tak při udržování. Založit a vést takovéto pojmově řazené kartotéky pro všechny obory je v jazykovědném ústavu za dosavadního způsobu zpracování archívních sbírek úkol neproveditelný. Má-li mít archív názvoslovného materiálu skutečný význam, znamená to při dosavadním způsobu ukládání excerpčních lístků mít všechen materiál nejméně třikrát, a vždy jen pro jeden účel a pro každé speciálnější studium pořizovat nové dílčí speciálně zaměřené výpisy: jednou pro abecední uspořádání názvosloví všech oborů (zvláště pro lexikografické účely je třeba řadit veškerý materiál), podruhé pro abecední hesláře názvů jednotlivých oborů (při práci s názvoslovím některého oboru) a potřetí pro pojmové uspořádání odborných názvů jednotlivých oborů (jako podklad pro vlastní poznání názvosloví daného oboru). Kromě toho, že každý archívní doklad musí být zaznamenán a založen třikrát, je nutno při této organizaci stále zaznamenávat vzájemné vztahy mezi názvy, vytvářet průběžné odkazy na místa v pojmovém řazení a pořizovat další výtah, zakládat další kartotéky pro studium speciálních otázek, zvláště jazykovědných. Z hlediska pracovních nákladů je tato práce prakticky velmi nesnadno realizovatelná. Proto také dosavadní pokusy archívního ukládání názvoslovného materiálu zůstávají jen torzy a kompromisy — buď je jen jedna abeceda pro všechny obory (např. starší materiál v Ústavu pro jazyk český, nebo jen abecední uspořádání kartoték jednotlivých oborů (např. v Ústavu slovenského jazyka).

Moderní technické prostředky mechanizace a automatizace umožňují takovýto úkol zvládnout a řešit, umožňují veškerý názvoslovný materiál opravdu operativně uložit, tak aby záznamů jednotlivých termínů bylo možno využít k nejrůznějším účelům a úkolům praktickým i teoretickým v plánu pojmovém i v plánu formálního vyjádření.

Pro vyřešení našeho úkolu stačí a hodí se dnes už široce se uplatňující mechanizační prostředek — stroje na děrné štítky.

Děrný štítek dovoluje vedle záznamu shodného se záznamem na normálním excerpčním lístku (tj. záznamu, který slouží evidenci

termínu, vymezení jeho obsahu a eventuálnímu stanovení jeho dnešní normativní charakteristiky a udání pramene) i děrováním na štítku zaznamenat podobu termínu, nejrůznější údaje o něm a třídící znaky, což umožňuje strojní třídění, výpisy, a také strojní abecední řazení.

Mechanograficky zpracované terminologické lístky mohou sloužit nejrůznějším úkolům, mohou být podle nejrůznějších potřeb přeskupovány. Mohou vytvořit abecední archív odborného názvosloví, jindy mohou tvořit abecední hesláře oborů, a opět jindy mohou být uvnitř oboru rozčleněny v základní specializaci, nebo naopak může být několik oborů sloučeno. Ovšem názvoslovný materiál může být tříděn nejen podle oborů nebo abecedně, ale i podle jiných kritérií a potřeb. Např. pro studium terminologie mohou být zkoumány jednotlivé typy pojmenování a jejich druhy (např. jednoslovné termíny, složeniny, sousloví), mohou být přibližně vedeny hranice mezi pojmenováními mezinárodními a domácími, mezi pojmenováními popisnými nebo značkovými apod. Může být vytříděno názvosloví jistého oboru a v něm oddělena pojmenování pracovního slangu, pokud budou pro příslušný obor v archívu zaznamenána. Jindy může být materiál tříděn podle charakteru pramenů, což může tvořit podklady pro stanovení kritérií výběru pro různé typy lexikografických děl (např. vytřídit názvosloví školních učebnic pro různé stupně a různé typy škol, názvosloví státních norem, odborných publikací, popř. konfrontovat názvosloví některých směrů, některých autorů, názvosloví již lexikograficky zpracované a názvosloví dosud ve slovnících nezpracované, názvoslovný materiál získaný konzultacemi u odborníků apod.).

Mechanografické zpracování přináší však ještě daleko větší možnosti než jen schopnost vyjmout z celkového materiálu podle jistého třídícího hlediska materiál dílčí. Umožňuje k o n f r o n t a c i a k o m b i n a c i n e j r ů z n ě j š í c h h l e d i s e k, a tím řešení i těch otázek, které se vynořily až po stanovení programu pro děrné záznamy.

Záznam na děrném štítku bude dovolovat využít pro zpracování některých otázek také samočinných počítačů. To má svou důležitost. Např. užijeme-li pro retrográdní řazení slov (tj. abecední seřazení slov od konce, které má velký význam pro studium otázek slovotvor-

ných, a to i pro konfrontaci mezinárodní) samočinných počítačů, vyhneme se tak potřebě podobu každého slova děrovat na štítku (jednou pro normální řazení odpředu, podruhé pro řazení retrográdní, neboť má-li třídič soupravy strojů na děrné štítky řadit slova abecedně od konce, musí je mít na štítku vyděrována tak, že všechna poslední písmena, předposlední atd. musí být vždy děrována v jednom sloupci).[2]

Mechanografické zpracování by umožňovalo i mezinárodní výměnu a mezinárodní evidenci názvoslovného materiálu, což by mělo velký význam i pro normalizační úsilí a pro překladové slovníky. Ovšem předpokladem pro výměnu názvoslovného materiálu by bylo opravdu mezinárodní řešení dvou otázek:

1. Technicky řešit shodný kód základní abecedy pro děrnoštítkové stroje různých značek (podobně jako je mezinárodně dohodnuto umístění základních písmen na klávesnici psacího stroje) nebo sestrojit reproduktory s transformátory kódu. Konstruovat reproduktory, které by dovolovaly reprodukovat údaje ze štítků osmdesátisloupcového systému do štítků devadesátisloupcových a opačně, a zároveň reproduktory, které by umožnily transliteraci azbuky do latinky a naopak. Takováto normalizace by měla široký dosah, a to nejen pro naši práci.

2. Vypracovat a mezinárodně dohodnout klasifikaci názvoslovného materiálu. Mezinárodní desetinné třídění, které bylo vytvořeno pro jiné účely a dobře slouží evidenci a klasifikaci bibliografie, organizaci knihoven a věcných katalogů knih, pro tento náš účel plně nevyhovuje, i když by se dalo mnohého z dosavadního třídění použít. Třídění názvoslovného materiálu by nemělo být tak speciální; nutnější je, aby bylo řešeno prakticky, právě se zřetelem na strojní třídění a na kombinační a konfrontační potřeby a možnosti. Takovéhoto úkolu by se ovšem musela ujmout mezinárodní organizace, jako je UNESCO, která má možnosti takovouto práci zorganizovat.[3] Jinak

---

[2]

1	2	3	4	5	6	6	5	4	3	2	1
m	a	s	o					m	a	s	o
n	o	s							n	o	s
p	r	á	c	e			p	r	á	c	e

[3] Ústav pro jazyk český podal návrh, aby se UNESCO práce na klasifikaci odborného názvosloví organizačně ujalo.

půjde jen o více nebo méně zdařilé aplikace na materiál jednoho národního jazyka, což ovšem bude mít svůj význam a svou hodnotu i v případě, že se nevypracuje a mezinárodně nedohodne klasifikace odborného názvosloví.

V Ústavu pro jazyk český budou doklady pro terminologický archív zaznamenány na děrných štítcích ve dvou exemplářích, originálu a reprodukci, lišících se funkčním užitím. Originály (s. 30) budou proti reprodukcím bohatší o neděrované údaje (definice, výklady, citáty apod.), budou uloženy a zpracovávány pomocí mechanizačních prostředků v Ústavu pro jazyk český a budou zároveň sloužit i jako normální příruční kartotéka i jako archív dokladů, z nichž bylo děrováno. Reprodukce (s. 31) budou na rozdíl od originálu bez jakýchkoli neděrovaných záznamů, ovšem proti originálům budou všude tam, kde nepůjde o jednoslovné vyjádření, bohatší o terminologická sousloví zaznamenaná děrováním. Tyto druhé, v podstatě reprodukované štítky budou předmětem vlastního strojního zpracování rozsáhlejších prací, popř. v mechanizační stanici mimo Ústav pro jazyk český, bude-li tato stanice vybavena stroji pracujícími s úplnou českou abecedou.

Záznamy budou na devadesátisloupcových děrných štítcích, které se horizontálně dělí ve dvě části. Horní poloviny originálního štítku bude použito jako excerpčního lístku, tj. bude rezervována pro text, který se nebude děrovat. Z čtyřiceti pěti sloupců dolní poloviny bude dvacet vymezeno pro abecední vyděrování lexikografického hesla, zbývajících dvacet pět bude obsazeno kódovanými třídícími znaky, jejichž přesný repertoár a příslušné klíče budou stanoveny; jejich záznam bude proveden ručně psanými symetricky umísťovanými číslicemi v pravém řádku při horním okraji štítku. Tyto číselné údaje bude stroj sám pomocí čtecího zařízení [4] číst a děrovat.

Horní polovina reprodukovaného štítku nebude obsahovat neděrovaný text, na rozdíl od originálu, ale bude v ní všude tam, kde nepůjde o jednoslovný termín, vyděrováno navíc proti originálu terminologické sousloví. Terminologická sousloví na originálních štítcích je možné číst, a proto je není třeba děrovat. Kdyby měla být děrována i na originálním štítku, znamenalo by to zmenšení místa pro

[4] Dílo inž. K. Vrány z Výzkumného ústavu spojů.

Rozvržení štítku:

1. *V prvém řádku* (nad číselnou řadou) budou předepsány údaje pro děrování v dolní polovině.
2. *Horní polovina* je vyhrazena pro ruční záznamy.
3. *Dolní polovina* je rezervována pro děrování údajů zaznamenaných v prvém řádku a majících hodnoty I–VII.

Velikost štítku je 183,7×82,5 mm.

I | II | III | IV | V | VI | VII

I lexikografické heslo (46-65)
II gramatické údaje, jazykovědná analýza (66-72)
III klasifikace oborů (73-78)
IV druh pramene (79-80)
V pramen excerpce (81-86)
VI datum zpracování (87-88)
VII druh štítku (88-90)

I | II | III | IV | V | VI | VII

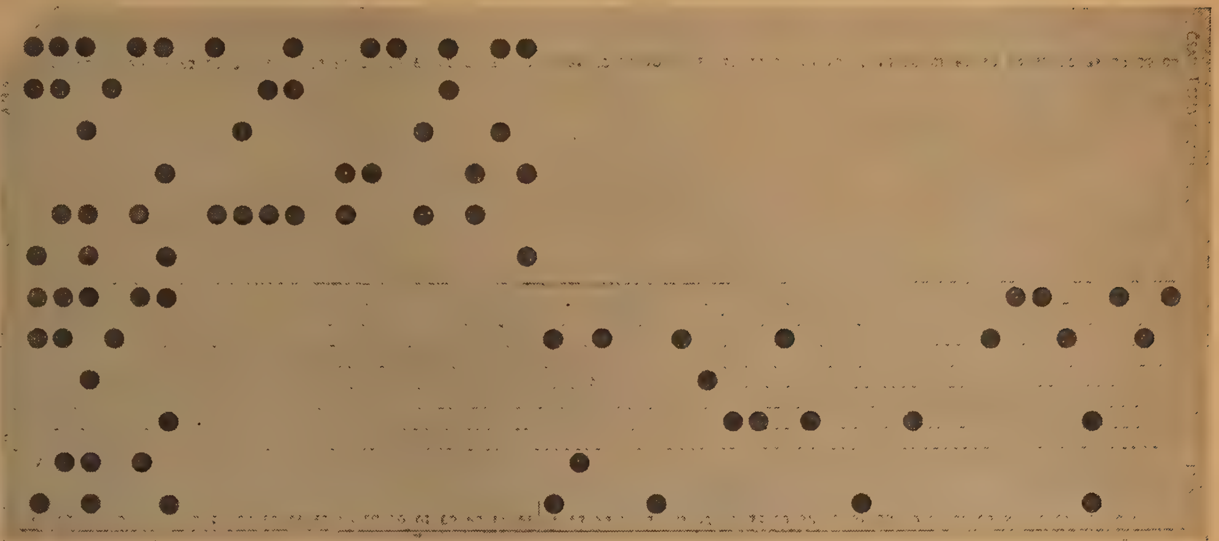
Originální štítek,
sloužící jako doklad pro děrování a zároveň pro manuální užívání v ÚJČ.

určitý 271 41 5515 9 5 1901 010

určitý tvar slovesný
Určité tvary slovesné vyjadřují trojí osobu, první, druhou nebo třetí,a v každé osobě dvojí číslo, jednotné(singulár)nebo množné (plurál). Nazývají se často prosté u r č i t é s l o v e s o (verbum finitum).

1951 Havránek - Jedlička : Česká mluvnice , s.122

R e p r o d u k o v a n ý   š t í t e k,
sloužící pro vlastní strojní zpracování. Bude obsahovat jen děrované údaje. Proti originálnímu štítku bude bohatší o mechanografický záznam sousloví.



Horní polovina obsahuje tento záznam: u r č i t ý   t v a r   s l o v e s n ý.
Dolní polovina obsahuje lexikografické heslo u r č i t ý a příslušné informace uvedené v klíči (ve sloupcích 66—90).

neděrovaný záznam (citát, definici apod.), neboť na štítku, na němž se počítá s děrováním v plném rozsahu, může se psát jen mezi děrné řádky — jako tomu bude v našem případě, bude-li ho třeba, v dolní polovině.

Náš článek přináší jen stručné informace o možnostech užití moderních technických prostředků na jednom úseku jazykovědné práce, na úseku terminologie; bez těchto moderních strojů by byly tyto úkoly v plnosti prakticky nezvládnutelné. Teoretické úvahy i praxe ukazují, že mechanizace a automatizace má nesporně velký význam pro veškeré jazykovědné bádání, pro všechna odvětví, neboť zrychluje a zpřesňuje sbírání, třídění a ukládání materiálu pro vědecká zobecňování; umožňuje snadné kombinování nejrůznějších hledisek jazykových, pojmových i praktických; znohonásobuje tak cenu každého excerpčního materiálu. Při dosavadním způsobu zpracování, které umožňuje a sleduje většinou jen abecední uspořádání dokladů, leží v archívním materiálu veliké množství práce a hodnot, které v něm potenciálně jsou, avšak jakoby zaklety, a které není možno jinak získat než pracným hledáním nebo nákladnými speciálními výpisy a výtahy.

POSUDKY A ZPRÁVY

První díl Slovníku spisovného jazyka českého

Čtrnáctým sešitem byl uzavřen první díl *Slovníku spisovného jazyka českého,* vydávaného od podzimu 1958 Ústavem pro jazyk český ČSAV. Tím se odběratelům dostala do rukou jedna třetina díla rozvrženého do tří svazků. Nutno pochválit lexikografický kolektiv i redakci slovníku, že zajistily vydávání jednotlivých sešitů v plánovaných lhůtách, aniž se přitom v sebemenší míře snížila úroveň díla. A ta je opravdu vysoká, takže se nový slovník stává po zásluze chloubou naší lexikografie. Napomáhaly tomu zajisté i zkušenosti, kterých někteří členové lexikografického kolektivu i redakce nabyli při zpracovávání devítisvazkového akademického *Příručního slovníku jazyka českého,* ukončeného v r. 1957.

Značnou zásluhu o vysokou úroveň slovníku má redakce, která vypracovala základní koncepci díla a určovala způsoby jeho zpracování. Jejími členy jsou akad. Bohuslav H a v r á n e k jako hlavní re-

daktor, Jaromír Bělič, Miloš Helcl, Alois Jedlička, Václav Křístek a akad. František Trávníček. Téměř všichni redaktoři mají kromě teoretických znalostí i praktické zkušenosti lexikografické, ať jich už nabyli účastí na Příručním slovníku, nebo lexikografickými pracemi vlastními. Proto se mohli ve větší nebo menší míře podílet přímo i na práci autorské.

Rukopis slovníku připravil za vedení redakce lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český (podíl jednotlivých členů i jejich speciální zaměření na dílčí úkoly jsou rámcově vytčeny v úvodu slovníku, s. XIX); při řešení dílčích otázek spolupracovali další jazykovědci, především z Ústavu pro jazyk český. Na zpracování odborného názvosloví se významnou měrou podíleli odborníci z akademických, resortních, podnikových aj. výzkumných ústavů, z vysokých škol, z knihoven, z muzeí atd.

Při rozboru ukončeného prvního dílu slovníku zaměříme se ovšem na dílo jako celek, nikoli na jednotlivosti. Jde nám totiž hlavně o to, abychom zjistili poměr mezi vytčeným cílem a úrovní slovníku, abychom posoudili ideovou stránku výkladu hesel a zhodnotili výběr dokladového materiálu, abychom ověřili úplnost a správnost heslových slov i údajů v heslových odstavcích, abychom ocenili technickou stránku slovníku apod. Odpovědi na tyto otázky budeme podle potřeby ilustrovat materiálem ze slovníku.

Akad. B. Havránek vytyčuje v krátkém úvodu hlavní úkol slovníku takto: „Základním posláním tohoto nového Slovníku spisovného jazyka českého je podat dobrý, výstižný obraz celé současné slovní zásoby spisovné češtiny." Nutnost splnit tento úkol zdůvodňuje potřebami soudobé socialistické společnosti, ve které nesmírně vzrůstá společenský význam spisovného jazyka. „Ze všech složek jazyka pak nejtěsněji s vývojem národní společnosti i s jejím dnešním rozvojem souvisí jeho slovní zásoba. V ní se spojuje celé kulturní dědictví minulosti národního života i nový jeho rozmach v době současné. Proto poznání této slovní zásoby a obecně přístupné poučení o ní — a to je cílem slovníku — je důležitým činitelem v dnešním úsilí o dovršení kulturní revoluce."

Pročteme-li první díl slovníku a srovnáme-li materiál v něm obsažený s materiálem *Příručního slovníku jazyka českého* (1935—1957) nebo Vášova-Trávníčkova *Slovníku jazyka českého* (4. vyd. 1952), potvrdí se nám závěr, že nový slovník podává opravdu „výstižný obraz celé současné slovní zásoby spisovné češtiny". Pohotově jsou v něm zachycena a přehledně v heslových odstavcích zpracována i slova nová, která vznikla až v socialistické společnosti jako pojmenování nových společenských skutečností. Tak např. nový slovník uvádí u hesla *brigáda* vedle vojenského významu ‚jednotka vyšší

než pluk' i běžné soudobé významy ‚skupina dobrovolných pracovníků pro zdolávání nárazových prací' a ‚dobrovolná pomocná práce'. Jako samostatná hesla jsou ve slovníku zachyceny i odvozeniny *brigádnický, brigádník* (s přechýlenou podobou *brigádnice*), *brigádničit, brigádit, brigadýr* (poslední tři slova mají povahu nespisovnou: prvního se užívá v obecné češtině, druhého a třetího ve slangu). Podobně bylo do slovníku pojato nové slovo *mládežník* s přechýlenou podobou *mládežnice* a s odvozeným příd. jménem *mládežnický*. Je zde snad zbytečné nová slova, jimiž se obohatila slovní zásoba spisovné češtiny po r. 1945, všechna vypočítávat. Kdybychom totiž přihlédli i ke všem případům, ve kterých k dosavadním významům slova přibyl význam nový, vyžádaný společenskou potřebou, museli bychom podat dlouhý výčet slov, a to by myslím nebylo v posudku slovníkářské práce účelné. Důležitější je zjištění, že téměř všechna slova, která se rozšířila ve spisovné češtině (popř. i v obecné češtině a ve slanzích) po roce 1945, byla v novém slovníku zachycena a správně vysvětlena. Slovník se tak stává spolehlivým průvodcem i po nejmladší vrstvě slovní zásoby, souvisící se společenskou přestavbou, s budováním socialismu.

Úsilí o aktuálnost slovníku je patrné i z toho, jak byl u mnoha hesel doplněn příkladový materiál, skládající se z víceméně ustálených slovních spojení, o několikaslovná pojmenování a o jiné frazeologické prostředky, které vznikly v údobí budování socialistické společnosti. Tím se do slovníku — do příkladové části heslových odstavců — dostaly i víceslovné pojmenovací jednotky, které mají významnou úlohu v soudobém spisovném jazyce (na rozdíl od slangů, ve kterých se mnohem silněji uplatňuje tendence k jednoslovnosti názvu). Např. mezi doklady na slovní spojení s podstatným jménem *družstvo* uvádí se *jednotné zemědělské družstvo*, mezi příkladovým materiálem na slovo *kuchyně* čteme *závodní kuchyně*, slovo *milice* je doloženo ve významu ‚ozbrojená organizace pracujících' slovními spojeními *dělnická* nebo *závodní milice, Lidové milice* apod.

Pokud jde o obsah slovníku, podařilo se autorům dosáhnout obdivuhodné úplnosti. Přitom se podle vytčeného cíle zaměřili na ta slova, kterých užívají příslušníci celého národa, a jen v přísném výběru zařadili do slovníku prvky nářeční, slangové a argotické. Stejně postupovali i při výběru slov zastaralých a individuálně tvořených. Mohlo by se namítnout, že tyto nespisovné prvky do slovníku spisovné češtiny vůbec nepatří, ale jejich vynecháním bychom kvůli funkci normativní značně snížili jeho neméně důležitou funkci informativní. Do slovníku byla ovšem vhodně zařazena jen ta nespisovná slova a slovní spojení, která jsou doložena u našich předních slovesných umělců nebo jsou obecněji rozšířena. Ne-

uvádějí se tedy bez výběru všechny nespisovné prvky doložené v umělecké, odborné nebo publicistické literatuře, jak je tomu v některých našich starších slovnících a jak by k tomu mohl svádět obrovský lexikální archív uložený v Ústavě pro jazyk český. Skutečnost, že autoři našli vhodnou míru při zpracování těchto prvků, svědčí o tom, že důsledně dbali vytčeného cíle slovníku. Je nutno vyslovit souhlas také s tím, že se nespisovné prvky opatřují většinou zkratkou autora, který slova užil. Neznamená to ovšem, že se takové slovo nevyskytuje i u některých jiných autorů.

Do slovníku byly ve značném rozsahu pojaty i odborné názvy, jak si to vynucuje rozšiřující se kulturní a vědecký obzor soudobého člověka. Ostatně v mnohých oborech, ať již společenskovědních, přírodovědných nebo technických, přestává být odborné názvosloví výlučným majetkem příslušných odborníků a stále více proniká do běžné slovní zásoby. Připomeňme jen, kolik odborných názvů z nejrůznějších oborů se objevuje v denním tisku nebo v obecně rozšířených populárně vědeckých časopisech a brožurách. Protože autoři měli při výběru odborného názvosloví na mysli společenský význam a aktuálnost příslušného oboru, zařadili do slovníku ve větším rozsahu termíny marxistické filosofie, politické ekonomie, hornictví a hutnictví, stavebnictví, socialistického zemědělství, motorismu, jaderné fyziky, sdělovací techniky, raketové techniky apod. V omezenějším výběru jsou naproti tomu uvedeny termíny etnografické, psychologické, zoologické, botanické, mineralogické, geologické aj. To ovšem neznamená, že je tím slovník nějak ochuzen. Přísnější výběr zde byl nutný proto, aby dílo nepřesáhlo stanovený rozsah, ale i tak se do slovníku dostal široký okruh termínů příslušného oboru. Např. botanické termíny jsou zastoupeny v mnohonásobně větším rozsahu, než v jakém lze předpokládat jejich znalost u průměrně vzdělaného člověka.

Při výkladu významu, popř. významů slova uplatňují autoři slovníku nejnovější poznatky, k nimž dospěly příslušné marxisticky orientované vědní disciplíny. Můžeme si to ověřit srovnáváním s výklady, které podal k slovům označujícím různé společenské skutečnosti Příruční slovník. Nový slovník např. uvádí jako první význam slova *duše* význam ‚vnitřní vědomí a schopnost člověka myslit, cítit a chtít, vázané na jeho hmotnou podstatu a vznikající mozkovou činností'. V Příručním slovníku toto vymezení úplně chybí a podává se jen výklad v duchu idealistické filosofie. Nebo slovo *dělník* je v novém slovníku vyloženo jednak obecně (‚člověk fyzicky pracující ve výrobě'), jednak z hlediska výrobních vztahů v příslušném společenském zřízení (‚v socialistické společnosti příslušník vládnoucí pracující třídy, která vlastní výrobní prostředky;

v kapitalistické společnosti příslušník třídy nevlastnící výrobní prostředky, který prodává námezdně svoji pracovní sílu a je vykořisťován vládnoucí třídou'). V Příručním slovníku bylo jen vymezení obecné. A tak bychom mohli dále citovat změny výkladů nejen u slov označujících různé společenské skutečnosti, nýbrž i u slov jiných, zejména u různých odborných názvů. Protože se nový slovník stane beze vší pochyby jednou z nejvyhledávanějších příruček spisovné češtiny, bude se čestně podílet svými výklady na formování socialistického vědomí našich pracujících a tím i na dovršování kulturní revoluce.

Všimněme si nyní toho, jak nový slovník vykládá význam, nebo je-li slovo mnohoznačné, významy slova. Autoři zvolili při výkladu střední cestu: uvádějí podstatné znaky významu slova a usilují přitom o co nejstručnější formulaci. Slovník tedy nepodává věcné poučení, na jaké jsme zvykli ze slovníků encyklopedických, ani se na druhé straně neomezuje na pouhý výčet synonym. Většinou nelze výklady významu, s nimiž se ve slovníku setkáváme, považovat ani za logické definice, u nichž je zcela nezbytná maximální přesnost a úplnost. Výjimkou jsou ovšem některé odborné názvy, jejichž přesné vymezení bylo převzato z odborných prací. Máme-li na mysli informativní zaměření slovníku, vyslovíme s uvedeným principem výkladu významů souhlas, a to tím spíše, že jednotlivá hesla i jejich různé významy jsou vymezeny v dostatečné úplnosti, takže uživatel slovníku nebude nikde na pochybách o významu hledaného slova. Uveďme alespoň jeden příklad: Slovo *lid* je vyloženo jako ,široké pracující vrstvy společnosti'. Výklad významu není zajisté logickou definicí, ale poskytuje dostatečné poučení pro uživatele slovníku.

Zvlášť pečlivě je propracováno t ř í d ě n í jednotlivých v ý z n a m ů a významových odstínů slova. Pravda, v mnoha případech lze mít jiný názor na poměr mezi jednotlivými významy, na rozlišování významů a významových odstínů, ale nikde není možno vytknout, že by šlo o nesprávné zobecňování ze shromážděného materiálu. Ba naopak, čím pozorněji se začítáváme do jednotlivých hesel slovníku, tím bezprostředněji cítíme za heslovými odstavci obrovský materiál slovníkového archívu a tím výše oceňujeme činnost autorského kolektivu, který stovky a tisíce dokladů ověřil, roztřídil a výsledky třídění zachytil výkladem jednotlivých významů. Nový slovník tak podává další důkaz o tom, že slovníkářství — pokud ovšem zpracovává nový lexikální materiál — není jen věcí lexikografické techniky, nýbrž předpokládá i velké schopnosti abstrakční a zobecňovací.

Účelně je vyřešeno i ř a d ě n í jednotlivých v ý z n a m ů. Na prvním místě je obyčejně význam dnes nejběžnější a za ním následují ostatní podle souvislosti s významem uvedeným jako zá-

kladní. Tak např. u hesla *místo* uvádí slovník sedm významů v tomto pořadí: 1. část prostoru, na kterém něco je, leží, koná se nebo kde může něco být, ležet, konat se; 2. osada, obec, město; 3. *zast. ob.*[1] hospodářské zajištění, životnost, hospodářství ap.; 4. část, díl; 5. postavení v nějaké řadě, pořadí; 6. *zprav. množ.* úřední činitel, instance; 7. služební zaměstnání, povolání, postavení, funkce, úřad ap. Ve většině případů splývá nejběžnější význam slova s významem původním, takže slovník umožňuje sledovat i významový vývoj slova. U některých slov se však do čela výčtu významů dostává význam nepůvodní a původní je pak uveden na takovém místě, které mu přísluší podle souvislosti ve významové řadě. Např. významy slova *báje* (*báj*) jsou vypočteny v tomto pořadí: 1. *liter.* vypravování ze života pohanských bohů nebo vysvětlující nějaký přírodní zjev; 2. básnické vypravování, zvláště o dobách předhistorických, pověst, pohádka ap.; 3. nepravdivé nebo skutečnosti neodpovídající sdělení; 4. *bás.* něco neskutečného, vysněného, kouzelného, tajemného. Nejblíže k původnímu významu slova *báje* má zajisté význam ‚nepravdivé nebo skutečnosti neodpovídající sdělení', ale je vhodně umístěn podle souvislosti až na třetím místě ve významové řadě. Zásadu o přednosti nejběžnějšího významu neuskutečňuje však slovník důsledně, nýbrž v některých případech klade na první místo význam původní, třebaže není nejběžnější. Většinou je to tam, kde je to zvláště výhodné, protože toto pořadí umožňuje lépe zachytit významové souvislosti. Někdy však pochybujeme o správnosti tohoto postupu. Je tomu tak zejména tehdy, kdy se do čela významové řady dostává význam knižní nebo dokonce zastaralý. Např. u slova *milost* zahajuje významovou řadu zastaralý význam ‚vlastnost někoho nebo něčeho milého', pak následuje knižní význam ‚kladný, příznivý vztah k někomu níže postavenému; *expr.* přízeň, obliba vůbec' a teprve na třetím místě je uveden nejběžnější význam ‚slitování, milosrdenství; útrpnost, soucit, soustrast'. Na něj navazuje čtvrtý význam ‚skutek, čin z milosrdenství, zvl. odpuštění trestu', ale pak je významová řada přerušena zastaralým významem ‚milenecká láska', který by patřil nejspíše do sousedství významu ‚přízeň, obliba vůbec'. Čtvrtému významu je pak nejblíže význam uvedený na místě šestém, totiž význam slova *Milost* v panovnických, šlechtických aj. titulech *Jeho Milost, Vaše Milost.*

Jak vysvítá z posledního příkladu, lze mít někdy rozdílný názor nejen na volbu čelného významu, ale i na sestavení významové řady. Většinou však jde jen o příklon k jiné možnosti, která se při řadění významů nabízí. Nelze tedy ve velké většině případů vytýkat jiné

[1] Ve Slovníku jsou tyto zkratky (viz i dále) tištěny stojatě petitem, jen v tomto posudku z technických důvodů proloženou kurzívou.

řadění jako chybu. Např. u hesla *jazyk* uvádí slovník tři významy: 1. svalnatý, velmi pohyblivý orgán v dutině ústní (u zvířat v tlamě, zobáku atd.); orgán chuti, mluvy; 2. soubor vyjadřovacích a sdělovacích prostředků vlastní příslušníkům určitého společenství jako nástroj myšlení a dorozumění; 3. věc, předmět nebo jeho část zpravidla úzkým dlouhým tvarem se podobající jazyku. Pořadí významů je dáno schématem: původní význam — jeho metonymické přenesení (tj. rozšíření názvu nástroje na výsledek činnosti tímto nástrojem vykonávané) — jeho metaforické přenesení (tj. rozšíření názvu části těla na předměty podobného tvaru). Vedle uvedeného pořadí se však nabízí i možnost položit na druhé místo význam metaforický a teprve na třetí metonymický. O přednost toho nebo onoho pořadí je možno vést spor, ale posoudíme-li otázku z hlediska přehlednosti slovníku, nelze zamítnout ani první ani druhé pořadí.

Za samostatné se nepovažují významy vzniklé přenesením a dosud neustálené (nelexikalizované). Proto jsou zařazeny za příslušný význam ustálený. Např. význam podstatného jména *brázda* v přeneseném slovním spojení *vyorat brázdu* ‚vykonat mnoho ve svém pracovním oboru' je zahrnut do ustáleného významu ‚rýha vyoraná pluhem v zemi'. Vřazování podobných slovních spojení mezi příklady pro příslušný ustálený význam slova je výhodné, neboť se tím odlišují významy ustálené od neustálených a výstavba heslového odstavce se nikterak nekomplikuje. Je-li třeba podat výklad přeneseného významu, je uveden hned za slovním spojením menší kurzívou, která neruší celkovou jednotu příkladové části. Podobně jako při pořadí významů slova lze mít i při rozlišování významů ustálených a neustálených někdy jiný názor na jednotlivé případy než jaký měli autoři. Ale v žádném případě nezmenšuje postup zvolený ve slovníku přehlednost heslových odstavců.

V některých případech je výklad významu slova nahrazen synonymy. Tento způsob výkladu významu bývá častější jen u slov individuálních, řídce doložených, zastaralých a nespisovných. Dosahuje se tím větší stručnosti slovníku, neboť výklad významu je podán jen jednou, a to na tom místě, kde synonymum vystupuje jako samostatné heslo. Tak např. je-li zastaralý význam podstatného jména *černidlo* určen synonymem ‚inkoust', je to pro uživatele slovníku zcela dostačující, protože slovo *inkoust* patří k běžné slovní zásobě. Kdo by se chtěl seznámit s výkladem tohoto slova, najde si je jako samostatné heslo (je tu vyloženo jako ‚speciální tekutina sloužící k psaní'). U běžných heslových slov se místo výkladu užívá synonym mnohem řidčeji, obyčejně v těch případech, kdy synonyma náleží k slovům obecně rozšířeným. Jinak se pravidelně připojují až za výklad heslového slova, a jsou-li na téže stylové úrovni jako slov

heslové, vyznačují se prostrkanou kurzívou. Důsledným uváděním synonym se nesporně zvyšuje hodnota nového slovníku, neboť k jeho funkci informativní a normativní přistupuje i funkce tzv. slovníku synonymického, který dosud chybí v naší lexikografické literatuře. Výběr synonym i jejich řadění prozrazuje zkušeného lexikografa, který obtížnou synonymickou problematiku dokonale zvládl. Totéž platí i o uvádění slov opačného významu (antonym, opozit). Užívá se jich k přesnějšímu vymezení významu. Opozita jsou tištěna stejně jako synonyma prostrkanou kurzívou a jsou umístěna v závorce s petitovou zkratkou *op*.

Za výkladem významu slova následuje po dvojtečce příkladová část heslového odstavce. Slouží k ilustraci a konkretizaci významu slova a v mnoha případech rozčleňuje obecný význam na významové odstíny. Je důležitá hlavně proto, že uvádí nejběžnější slovní spojení, v nichž se slovo vyskytuje, a tím dává představu o jeho kontextu. Zvláště je třeba vyzdvihnout to, že v příkladové části jsou shromážděna ve větší nebo menší úplnosti těsná slovní spojení a sousloví. Tím se nový slovník stává významným pramenem české frazeologie, kterého lze s prospěchem užívat při písemných projevech. Je sice pravda, že bychom příkladovou část mohli doplnit o další ustálená spojení, ale nesmíme zapomínat na základní normativní a informativní poslání nového slovníku, a také na to, že jeho rozsah byl vzhledem k vymezenému cíli předem stanoven. Proto nemůžeme klást požadavek, aby příkladová část zachycovala frazeologii daného slova v maximální úplnosti. Musíme však posoudit, jak úsporně využívá slovník prostoru vymezeného pro příklady. A tu stačí začíst se jen do několika složitějších heslových odstavců, abychom se přesvědčili nejen o úsporném citování příkladového materiálu, ale i o jeho pečlivém výběru. Jestliže však chválíme nový slovník za frazeologické bohatství, nechceme tím říci, že plně uspokojuje potřebu velkého českého slovníku frazeologického. Nemohl by se přípravy takového slovníku ujmout Ústav pro jazyk český?

Důmyslně je v novém slovníku propracováno stylistické hodnocení slov a slovních spojení a jeho označování soustavou zkratek a značek. Lexikální prvky se hodnotí podle několika hledisek: podle spisovnosti a nespisovnosti, podle příslušnosti k stylové vrstvě, podle hustoty výskytu, podle dobového výskytu a podle expresívnosti. Označena jsou především všechna slova a slovní spojení nespisovné povahy, přičemž se rozeznávají prvky nářeční, oblastní, lidové, slangové a argotické. Jen v ojedinělých případech, kdy nelze určit příslušnost slova nebo slovního spojení k některé z uvedených nespisovných vrstev, omezuje se slovník na zkratku *nespis*. (např. *laufka* ‚děvče pro posílky'). Je záslužné, že se slovník snaží

rozlišovat nářeční prvky místní a oblastní, i když se nemůže opřít o jazykový atlas, který by zachycoval geografické rozšíření jednotlivých slov. Za daného stavu dialektologického bádání musíme být novému slovníku vděčni alespoň za přibližné údaje. V některých případech však máme přece jen pochybnosti o tom, zdali je zařazení nářečního prvku mezi oblastní slova oprávněné (např. u slova *kraple* ‚pokrm nazývaný taštičky'). Pokud jde o tzv. lidová slova, označující hlavně pojmy z prostředí venkovského obyvatelstva v předsocialistickém období, doporučovali bychom neužívat tohoto hodnocení. Ostatně slovník uvádí zkratku *lid.* jen velmi zřídka a podává obyčejně příslušné hodnocení přímo ve výkladu významu.

Slova a slovní spojení, která sice nemají povahu spisovnou, ale jsou běžnými výrazovými prostředky obecné češtiny a z ní někdy pronikají do češtiny hovorové, jsou označena zpravidla jako „obecná" (zkratka *ob.*). Oddělení těchto prvků od slov nářečních a slangových je výhodné, neboť některá z nich zaujímají postavení na pomezí spisovnosti a nespisovnosti. Je třeba jen dbát toho, aby mezi ně nebyla zahrnuta i slova a slovní spojení, která dnes z obecné češtiny ustupují. Autoři slovníku si tento požadavek uvědomují, a proto opatřují mnohá „obecná" slova a slovní spojení poznámkou o jejich zastarávání (např. příslovce *kór* je opatřeno poznámkou *poněk zast. ob.*).

Podle příslušnosti spisovných slov a slovních spojení k tzv. stylovým vrstvám rozlišuje slovník prvky hovorové, knižní, básnické publicistické a odborné. U odborných názvů obyčejně uvádí zkratku příslušného oboru. Zvláštní pozornost věnuje i hustotě výskytu jednotlivých lexikálních prvků a jejich dobovému omezení. Rozeznává tu z hlediska frekvence slova běžně užívaná, která ovšem zvlášť neoznačuje, řidší (zkratka *řidč.*), řídká (zkratka *zř.* nebo značka *) Také dobové omezení slov a slovních spojení je pečlivě poznamenáno, ať již přímo ve výkladu významu nebo zkratkou *zast.* pro slova zastaralá a *poněk. zast.* pro slova zastarávající. Místo zkratky *zast.* užívá slovník značky †, jde-li o určení týkající se celého hesla.

Slovník podává i systematické hodnocení citového zabarvení slov a slovních spojení (jejich expresivity). Vedle vrstvy citových slov bez zvláštního dalšího příznaku, opatřených zkratkou *expr.*, jsou v slovníku označeny příslušnými zkratkami lexikální prvky, které patří k vrstvě slov důvěrných neboli familiárních (*fam.*), hanlivých neboli pejorativních (*hanl.*), zhrubělých (*zhrub.*) a vulgárních (*vulg.*), zjemňujících neboli eufemistických (*euf.*) a ironických (*iron.*). Mezi slovy náležícími do vrstvy familiární mají zvláštní označení slova domácká (*dom.*), mazlivá (*mazl.*) a dětská (*dět.*)

Hodnocením nespisovných slov a slovních spojení podle přísluš-
ıosti k vrstvě nářeční (místní nebo oblastní), obecně české, slan-
ové, argotické apod. řeší slovník i otázku jazykové správnosti. Je-li
ıěkteré slovo nebo slovní spojení označeno např. jako nářeční, je
řejmé, že se ho nemůže užívat v projevech spisovných, pokud v nich
všem nemá nějakou zvláštní funkci. Jinak uplatňuje slovník při
ozhodování o správnosti toho nebo onoho slova důsledně hledisko
unkční: nezavrhuje slova a slovní spojení, která jsou sice v rozporu
e slovotvornými zákonitostmi české slovní zásoby, ale už se v ja-
yce vžila, a jejichž zamítnutím by vznikla mezera ve výrazových
rostředcích. Lze po právu říci, že Slovník spisovného jazyka čes-
ého pohřbívá poslední zbytky jazykového purismu, s nimiž jsme se
nedávné minulosti ještě tu a tam setkávali, a definitivně zbavuje
živatele spisovné češtiny pochybností o správnosti některých slov
slovních spojení, na nichž zůstalo z dob brusičství podezření z ne-
eskosti. Ovšem tam, kde jde o slovo zřejmě nesprávné, vedle něhož
xistuje slovo tvořené v duchu českých slovotvorných zákonitostí,
pozorňuje zkratkou *nespr.* na jeho nepřípustnost ve spisovném ja-
yce (např. místo hybridní odvozeniny *jeřábista* doporučuje správ-
ıou podobu *jeřábník*).

K přednostem nového slovníku patří i to, že podává potřebné po-
čení o tvarech ohebných slov. Uvádí ovšem jen ty tvary,
nichž se častěji chybuje nebo které ve spisovném jazyce kolísají.
xistují-li spisovné tvarové dublety, naznačuje jejich pořadím nebo
římo příslušnou poznámkou rozdíl v jejich frekvenci a stylistické
řislušnosti. Uživatel slovníku najde tak za heslovým slovem pře-
ledně všechny tvaroslovné údaje, které potřebuje k spisovnému vy-
adřování. Je tedy nový slovník i spolehlivým rádcem v otázkách
varoslovných. Navíc obsahuje údaje o vazbách sloves a v potřebných
řípadech i o vazbách podstatných a přídavných jmen, zejména
ějových.

Jak heslová slova, tak i text heslového odstavce jsou pravopisně
praveny podle Pravidel českého pravopisu z r. 1957. Proto lze
lovníku užívat i jako rádce pravopisného. Nevýhodné je
en pořadí pravopisných dublet typu *revise*//*revize*, neboť o zařazení
eslového slova rozhoduje pravopisná podoba původní, nikoli zčeště-
á. Kromě toho je toto zpracování hesel v rozporu se zpracováním
lov jako *džem* // *jam*, u nichž je na prvním místě podoba pravopisně
ová.

Shrneme-li výsledky hodnocení různých stránek nového slovníku,
ojdeme k závěru, že se jím dostává do rukou uživatelů spisovné češ-
ny dílo vynikajících slovníkářských kvalit. Nový slovník plní spo-
hlivě několik funkcí: popisuje podrobně normu české slovní zá-

soby, informuje o významu českých slov a slovních spojení, poskytuje přehled o synonymech a antonymech příslušných k danému heslovému slovu, seznamuje s nejběžnější českou frazeologií a poučuje ve věcech pravopisných a tvaroslovných. Zpracování slovníku vyniká účelnou stručností, potřebnou úplností a důmyslnou přehledností. Také grafická úprava heslových odstavců a vůbec celého slovníku je zdařilá. Přejeme pracovníkům na novém Slovníku, aby s nemenším úspěchem zpracovali v plánované lhůtě i díl druhý a třetí.

Milan Jelínek

K slovenské lexikografii

(Na okraj prvního svazku Slovníku slovenského jazyka)

I

Mezi velké lexikografické práce, vyvolávané dnes u mnohých národů potřebou nově zpracovat prudce vzrůstající slovní zásobu a sloužit tak rychle se rozšiřujícím vrstvám aktivních uživatelů spisovného jazyka, řadí se též *Slovník slovenského jazyka,* vydávaný Ústavem slovenského jazyka Slovenské akademie věd (ÚSJ). Je to kolektivní dílo, na kterém se vedle vlastní autorské skupiny pracovníků ÚSJ za vedení Štefana P e c i a r a podílejí jako poradci a recenzenti přední slovenští jazykovědci, a opírá se o rozsáhlý slovníkový materiál, excerpovaný hlavně z děl klasiků slovenské literatury i ze současných autorů, z literatury populárně vědecké i z denního a jiného periodického tisku. Slovník chce být normativní jazykovou příručkou, proto odlišuje slova spisovná od nespisovných výrazů, významů, obratů, vazeb apod., pokud jsou v něm takové prvky obsaženy (poněvadž se vyskytují v excerpované literatuře nebo se jich užívá v běžném denním životě), a zároveň podává — vedle vysvětlení významu slov — potřebné informace mluvnické a stylistické, eventuálně i poučení o správné výslovnosti; excerpovaný materiál posloužil zároveň jako základ pro příklady užívání jednotlivých slov, vazeb atd. Celý slovník je rozpočten do pěti svazků a má zahrnout přes 100 000 slov; prozatím vyšel — koncem roku 1959 — první díl, obsahující na 810 stranách slova, která začínají písmeny *a* až *k*; tento první díl zahrnuje 30 264 slov.[1]

Vydání prvního dílu Slovníku slovenského jazyka je nutno velmi uvítat, neboť spisovná slovenština vlastně dosud nemá vyhovující rozsáhlejší soustavné zpracování své slovní zásoby, jednojazyčný slovník vědecky podložený, ale přitom zaměřený k potřebám praxe, který

[1] V době tisku této stati vyšel druhý díl (Bratislava 1960); obsahuje slova začínající na *l* až *o* a zahrnuje celkem 21 487 slov.

y byl spolehlivým rádcem v různých jazykových pochybnostech pro
aždého, kdo chce správně slovensky mluvit a psát. Uvědomíme-li
i např., jaké služby u nás vykonal a dosud koná Vášův-Trávníčkův
lovník jazyka českého, který vyšel od r. 1937 ve čtyřech vydáních
nyní je nahrazován novým akademickým Slovníkem spisovného ja-
yka českého, jeví se nezbytnost obdobného slovníku slovenského velmi
ýrazně; přitom máme v češtině ještě velký devítisvazkový Příruční
lovník jazyka českého, sloužící spíše jen potřebám odborníků. Tím, že
ebyl dosud vypracován dobrý slovník slovenský, jsou Slováci v ne-
ýhodě i proti mnohým národům menším, do jisté míry na př. i proti
užickým Srbům.

II

Potřeba jednojazyčného slovníku spisovné slovenštiny se samo-
řejmě cítila už dávno. Nepřihlížíme-li k dřívějším pokusům, vyšel
roto již r. 1923 *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí* od Karla
Miroslava K á l a l a, dodnes často citovaný, avšak omezující
e zčásti jen na rozdíly mezi slovenštinou a češtinou a hlavně
achycující neustálenou ještě situaci v slovenštině po první světové
álce, tj. nerozlišující, jak i název ukazuje, co je spisovné a co ne-
pisovné. Vedle toho v tomto slovníku samozřejmě není obsaženo
elké množství nových slov, která v slovenštině vznikla v prudkém
ulturním rozvoji po vytvoření samostatného československého státu
dále vznikají v dnešní době. Je to v podstatě jen slovník venkov-
ké řeči, jakou byla slovenština až do konce první světové války,
ikoli slovník plně rozvinutého jazyka novodobého národa s vyspě-
ým hospodářstvím a moderní kulturou, jakým je slovenština dnes.

Ještě jiným nedostatkem trpí pozdější, ale také nepříliš rozsáhlý
lovenský frazeologický slovník Petra T v r d é h o z roku 1933: Při
ozvíjení spisovné slovenštiny v souvislosti s tehdejším rozvojem
elé slovenské společnosti po vzniku buržoazní Československé re-
ubliky se samozřejmě přejímalo mnoho slov z relativně vyspělej-
ího jazyka českého, jak se to ostatně z velké části činilo i dříve, od
túra až do konce první světové války. Vykořisťovatelská politika
eské buržoazie, která pod heslem československé národní jednoty
yužívala své převahy nad hospodářsky zaostalým Slovenskem, na-
ážela však brzy na odpor a přímo vyvolávala na Slovensku hnutí
utonomistické a separatistické. To se pak projevovalo i v otázkách
zykových: protože se v oficiální politice buržoazní republiky vy-
upovalo i s falešnou teorií jediného československého jazyka, který
rý má dvojí „znění“, české a slovenské, snažili se naopak slovenští
uržoazně nacionalističtí autonomisté a separatisté slovenštinu od
eštiny co nejvíce oddálit, aby tak zdůraznili její svébytnost. Proto
amítali jakékoli přejímání z češtiny a vyhledávali leckdy hodně

násilně slova co nejodlišnější, dávali raději přednost výrazům úplně cizím anebo dokonce slovo českého původu prostě zamítali, aniž za ně vůbec dávali náhradu, a tím se fakticky snažili brzdit rozvoj jazyka podle potřeb společnosti. Těmito tendencemi do značné míry trpí i slovník Tvrdého. Zamítá se zde např. sloveso *riadit* ve významu ‚řídit' a podstatné jméno *riaditel*, přejaté z češtiny, a Tvrdý sám sebe na titulním listu svého slovníku označuje raději *„direktor gymnázia"*.

Snahy uměle oddálit slovenštinu od češtiny dostaly samozřejmě veškerou úřední podporu za luďáckofašistického tzv. slovenského státu. V *Pravidlech slovenského pravopisu* z r. 1940 se zakazovala např. slova *hluk, pilný, samozrejmý, schôdza* (schůze), *sústruh* aj., která i Tvrdý ještě z velké části připouštěl, a kde byla v slovenštině dvě synonyma pro označení jednoho pojmu, uznávalo se za „správné" jen to, které bylo odlišné od češtiny; např. připouštělo se — podobně jako již u Tvrdého — pouze *ceruza, ceruzka*, nikoli též *tužka*, ačkoli se běžně užívalo tohoto druhého označení.

Tyto tendence oddálit slovenštinu co nejvíce od češtiny se nezbytně ve značné míře obrážejí ještě ve velkém *Slovníku spisovného jazyka slovenského*, sestaveném za války Antonem J á n o š í k e m a Eugenem J ó n o u, který začala v sešitech vydávat Matica slovenská r. 1946 a jehož vycházení bylo asi právě proto zastaveno v roce 1949 po dokončení prvního dílu, obsahujícího slova od *a-* po *j-*. Např. u hesla *ceruza, ceruzka* se vůbec neuvádí synonymum *tužka*, odmítá se slovo *dopis* (které zavrhoval už Tvrdý) a za správné se uznává jen *list* (připouštějí se však, sice jako knižní, slova *dopisnica* a *dopisovatel*, jež jsou doložena z významných slovenských spisovatelů); slovo *hluk* (jež Tvrdý připouštěl bez jakékoli poznámky) se označuje jako zastaralé, ačkoli je doloženo i z novějších spisovatelů a ačkoli synonymum *hukot*, které je zde nabízeno pro význam ‚smiešanina rozličných zvukov', ani další synonyma *ruch, rozruch* se se slovem *hluk* významově zcela nekryjí (např. ve větě „V izbe stíchol hluk" nelze bez pošinutí významu nahradit slovo *hluk* žádným uváděným synonymem). Právě poslední příklad ukazuje, že tyto puristické tendence, uplatňované pod heslem „čistoty" slovenštiny, ve skutečnosti ochuzovaly jazyk, a byly tedy z hlediska samé slovenštiny škodlivé.

Hodně dobré práce proti přežitkům těchto tendencí se na Slovensku vykonalo teprve po únoru 1948. Velký krok k překonání úzkoprsého buržoazně nacionalistického purismu znamenají nová *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1953, připravená zvláštní jazykovědnou komisí a vydaná Slovenskou akademií věd. V nich se znovu uvádějí bez omezení jako správná mnohá slova dříve neprávem za-

nítaná (zčásti je ovšem připouštěl už slovník Jánošíkův-Jónův), jako např. *divoký, drzý, hluk, hlučný, jedinec, kdežto, kloktať, nadprodukcia, nedostižný, objaviť sa, pilný, pravítko, príklop, samozrejmý, schôdza, sústruh, šedý, škrtnúť, ťažkopádny, tužka, učiniť, úkol, úplatok, vodník, vzostupný, záležitosť, závadný, zdarma, zdraviť, žehlička, žehliť* aj.[2] A je zajímavé, že v diskusi o nových Pravidlech, uspořádané těsně před jejich vydáním, byly vznášeny námitky proti tomu, že se neuznávají za správná nebo alespoň plně správná ještě další slova, jako např. zmíněné už *dopis*[3]; dále bylo kritizováno, že uznává-li se znovu za správné *pravítko* (slova na *-ítko, -átko* puristé šmahem zamítali jako přejatá z češtiny; místo *pravítko* připouštěli jen *lineár*), proč se plně nepřipouštějí i slova *merítko* (lepší prý je *meradlo, miera, mierka*), *nosítka* (připouští se jen *nosidlá*), *sluchátko* (připouští se jen *slúchadlo*), *ťažítko* (připouští se jen *ťažidlo*) aj.[4] Pro posouzení oprávněnosti různých těchto požadavků bychom podrobně museli znát dnešní skutečný úzus v slovenštině; některé puristické návrhy z dřívějších dob totiž možná zvítězily, a jestliže se už vžilo slovo jedno, nebylo by správné nahrazovat je druhým. Ale je příznačné, že uvědomělí a ideologicky vyspělí Slováci odmítají toto dřívější umělé oddalování slovenštiny od češtiny.

Rezidua dřívějších tendencí ovšem na Slovensku dosud žijí, jak je tu a tam patrno např. i z některých článků v časopise *Slovenská reč* nebo častěji snad ještě v časopise *Slovenské odborné názvoslovie.* V preferování slov odlišných od češtiny se leckdy zdůrazňuje stav v nářečích, a to hlavně východnějších, pokud jsou od češtiny výrazově vzdálenější. Jak známo, spisovná slovenština byla ustavena na podkladě středoslovenských nářečí a až do konce první světové války nejvýznamnějším kulturním centrem na Slovensku byl Martin, ležící v oblasti těchto nářečí. Když se po vzniku Československa stala hlavním městem Slovenska Bratislava, bylo tím hospodářské, politické a kulturní centrum přeneseno do oblasti nářečí západoslovenských, která jsou češtině vcelku poměrně bližší, a do spisovného jazyka samozřejmě pak začaly pronikat i některé prvky západoslovenské. Obhájci „čistoty“ slovenštiny, usilující naproti tomu co nejvíc ji od češtiny vzdálit, považují však podnes často za rozhodující pro otázky správnosti spisovné slovenštiny stav v středoslovenských nářečích. Jsou to názory v zásadě pochybené, protože spisovný jazyk má funkci celonárodní, a ačkoli se svým původem opírá o některé konkrétní nářečí, právě proto, že se stal celonárodním, odpoutal se

[2] Srov. *Pravidlá slovenského pravopisu*, Bratislava 1953, s. 12.

[3] Viz *Slovenská reč* 18, 1952—53, s. 360.

[4] Tamtéž, s. 358n.

od tohoto nářečí a na jeho vývoj z velké části působí složitější histo-
rické vlivy a okolnosti než jenom na ono nářečí. Např. spisovná češ-
tina, přestože vznikla kdysi na podkladě nářečí středočeských, ne-
shoduje se dnes s běžnou mluvou v Praze a bylo by nesprávné žá-
dat, říká-li se v Praze např. *voko, vokno,* aby to tak bylo i ve spi-
sovném jazyku. Na Slovensku se však dosud obdobné názory ob-
jevují. Např. u slova *kmín* uvádí Kálalův slovník bez jakékoli po-
známky, že se vedle toho říká též *rasca.* Slovník Tvrdého rovně
uvádí *kmín* bez jakéhokoli omezení, jen poznamenává, že na střed-
ním Slovensku je *rasca.* Ale v roce 1953 vyšel v Slovenské reči člá-
nek, který připouští ve spisovném jazyku jen slovo *rasca,* jež se me-
zitím stalo i oficiálním slovenským odborným názvem botanickým
kdežto slovo *kmín* prohlašuje pouze za nářeční, ačkoli se výslovn
konstatuje, že se i s ním setkáváme „v každodennej reči a aj v od-
bornej terminológii", a ačkoli se přiznává, že v řadě evropských
jazyků (mezi nimi i v češtině, ruštině, polštině) jsou názvy vychá-
zející z latinského *cuminum,* tj. *kmín* apod.[5] Tímto puristickým zá-
sahem, majícím ovšem rovněž už starší kořeny, vzdaluje se tedy slo-
venština nejen od češtiny, nýbrž i od jiných jazyků slovanských
i neslovanských. Protože se *kmín* vedle *rasca* objevuje i v sloven-
ských projevech spisovných, nebylo by asi na škodu připustit tot
slovo v spisovné slovenštině jako rovnoprávnou dubletu.

III

Celou předcházející historii i současnou situaci je třeba si uvědo-
mit, chceme-li z tohoto hlediska správně posuzovat nový *Slovník slo-
venského jazyka* a odhalovat jeho klady a zápory. Dosud vyšlý prvn
svazek vcelku naprosto jasně ukazuje, že tento nový slovník i prot
poslednímu vydání Pravidel slovenského pravopisu znamená dalš
velký krok vpřed. Jeho souhrnné hodnocení proto nemůže být v zá-
sadě jiné než kladné.

Dozvuky přežitkových puristických tendencí ovšem pronikly v jis-
tém rozsahu i do nového slovníku. Jak jsem už naznačil, při posu-
zování jednotlivých případů bylo by však třeba detailně znát dnešn
situaci ve spisovné slovenštině, do jaké míry totiž starší puristick
zákazy zanechaly stopy v úzu. Zdá se mi proto např., že asi práven
se slovo *dopis* v novém slovníku hodnotí jako zastaralé a jako „lepší
se doporučuje *list;* za zastaralé se prohlašuje i *dopisovať si,* míst
toho je *písať si, korešpondovať;* naproti tomu však slovo *dopisovate*
jež ještě slovník Jánošíkův-Jónův hodnotil jako knižní, připouští s

[5] Viz A. Habovštiak, *Rasca, kmín, stokláska,* Slovenská reč 18, 195
až 1953, s. 426.

ez jakékoli poznámky, protože se asi nově rozšířilo (aktuální a po-řebná jsou např. spojení *robotnícky dopisovateľ, roľnícky dopiso-atel'*). Kupodivu se přitom vůbec neuvádí nereflexívní *dopisovať omu* a *dopisovať kam* (např. *do novín*), ačkoli spojení tohoto typu okládá slovník Jánošíkův-Jónův z Vajanského, Kukučína aj.

Ještě složitější je to leckde s odborným názvoslovím. To ovšem ž vůbec není vina nového slovníku, poněvadž i zde kořeny jsou tarší. Odborné názvy přírodovědné, fyzikální aj. se už od dob Štú-ových hojně přejímaly z češtiny, kde se počala budovat vědecká erminologie již v době obrozenské; a v hrubých rysech postupně rozvojem terminologie české se rozvíjela i terminologie sloven-ká. Tak je tomu ve zvýšené míře i dnes, proto naprostá většina ázvů pro nové skutečnosti společenské, ekonomické, pro výboje ědy a techniky atd. je dnes společná oběma jazykům (samozřejmě příslušnými obměnami hláskovými a tvarovými). A slovník, po-ud odbornou terminologii uvádí, to naprosto správně zachycuje.

Každý český termín není ovšem možné mechanicky převzít do slo-enštiny, protože nevyhovuje vždycky specifickým rysům sloven-kého jazyka. Např. proti českému *pětiletka* (obměněnému z ruštiny) usí se slovensky říkat *päťročnica*, protože *leto* znamená ve spisovné lovenštině pouze ‚nejteplejší část roku', nikoli též ‚rok' jako v češ-ně; nebo proti českému *jednotné zemědělské družstvo* se slovensky íká *jednotné roľnícke družstvo*, protože slovensky se neříká *zeme-elec*, nýbrž jen *roľník*. Je škoda, že pro vytváření těchto nových rmínů a názvů neexistuje společná československá jazykovědná ko-ise, která by dbala o to, aby nové názvy byly vytvářeny tak, že y v příslušných hláskových obměnách vyhovovaly oběma jazykům. ožadovat pasívní přejímání českých termínů do slovenštiny, i když ěkterý termín zákonitostem slovenského jazyka odporuje, bylo by esprávné.

Naproti tomu se však — v souvislosti s celkovými tendencemi rotičeskými a puristickými — děly na Slovensku již před válkou okusy úmyslně odpoutat slovenskou terminologii od české a vy-ořit specifickou terminologii, na české nezávislou a co nejvíc od í vzdálenou, opírající se však, pokud je to možné, o slovenská ná-ečí. Tyto tendence zčásti dosud žijí a mají např. za následek, že stále ještě propaguje na Slovensku slovo *točovka* místo *sústruh*,[6] ač-oli i ze slovenského hlediska přece musí být jasné, že při hojném vzá-mném pracovním styku dělníků slovenských a českých je taková

[6] Viz Ján Horecký, *Točovka alebo sústruh*, Slovenské odborné názvoslo-e 1, 1953, s. 24n.; tamtéž viz také ukázku slovníku *Z terminológie obrábania*, l. s. 17n. — Celkově ovšem činnost Horeckého, vedoucího slovenského termino-ga, je kladná, a zvláště v posledních letech směřuje uvědoměle k překonání ndencí uměle slovenštinu oddalujících.

věc přímo škodlivá. Říká-li Čech *soustruh* a Slovák *sústruh*, snadn si rozumějí; jestliže by však Slovák říkal *točovka* a nevěděl, co *soustruh*, bylo by dorozumění obtížné, zvláště když Čech zpravidl zase neví, co je *točovka*.

Nový Slovník slovenského jazyka (a už nová Pravidla z r. 195 takové umělé oddalování obou jazyků v zásadě odmítá, jak bylo na značeno už výše. Pokud však zahrnuje také oficiálně uznanou odbo nou terminologii, uvádí samozřejmě v jejím rámci i případy záměrn oddalující slovenštinu od češtiny. Proto se např. v duchu citovanéh článku ze Slovenské reči slovo *kmín* zavrhuje jako nářeční a při pouští se jen *rasca*, patrně hlavně z toho důvodu, že *rasca* je dne i odborným slovenským názvem botanickým. Nebo káně myšilov s v přírodopise na Slovensku označovala před válkou podle češtin *myšilov* nebo též *myšilovka*. Už Tvrdý však ve svém slovníku ozna čení *myšilov* neuvádí a má v tomto významu jen slovo *myšiak*, je jinak v slovenštině samozřejmě znamená myšího samce, myšák. Nový slovník v obtazích druhého dílu, které se mi shodou okolnos dostaly do rukou, sice názvy *myšilov, myšilovka* uvádí, ale ozna čuje je rovněž za nářeční a odkazuje k „správnému“ *myšiak*. Nevím který z těchto názvů je dnes opravdu v slovenštině běžný, ale ozna čení prvních podob za nářeční je bezpochyby mylné. To slovo tot není ani v češtině původu domácího, nýbrž bylo v obrozenské dob kdy se vytvářela česká přírodopisná terminologie, přejato z ruštin (*myšelov*), jak uvádí Jos. Jungmann v 2. svazku svého Slovník z r. 1836; též polsky se říká *myszołów*. Takovéto „očišťování“ slo venštiny vede tedy zase k vzdalování nejen od češtiny, nýbrž i o jiných slovanských jazyků

Je to podle mého názoru dost závažná otázka, jak by se měl sl žitý problém vztahu starší nepuristické a mladší puristické termino logie v Slovníku slovenského jazyka řešit. Je nesporné, že nový slov ník nemůže místo vžitých už názvů odlišných od češtiny zavád znovu názvy shodné, neboť tím by se do jazyka vnášela nejistot kolísání a zmatek. V každém případě by se však měla životnost sta šího shodného názvu pečlivě ověřit, a je-li ve skutečnosti živý, pa by se snad měl uvádět aspoň jako rovnoprávná dubleta. Rozhodn by se však v zájmu slovenském i českém mělo dbát na to, aby nov vznikající terminologie slovenská i česká byla společně vytvářen tak, aby vyhovovala oběma jazykům, aniž by bylo možno mluv o závislosti slovenské terminologie na české nebo obráceně.

IV

Vedle otázek, o kterých jsme dosud mluvili a které se týkají sp ciálně jen Slovníku slovenského jazyka a otázek jazykové politik slovenské ve vztahu k češtině, je pro marxistickou lexikografii obe

ě důležitý jiný problém, který ovšem samozřejmě musí řešit každý ıarxisticky pojatý velký slovník kteréhokoli jazyka, tedy i nový slovík slovenský: Protože jednojazyčné slovníky jsou tzv. slovníky výladové, tj. přinášejí nejen seznam slov s poučením o jejich užívání, pravopise a o tvoření jejich tvarů, nýbrž zároveň i výklad věcného ýznamu jednotlivých slov, stávají se nejen pramenem poučení správnosti jazykové, nýbrž i pramenem poučení věcného, a v mnoa případech tedy také ideologického.

Velký slovník musí přinášet v poměrné úplnosti všechna slova jazyce užívaná, tedy i slova označující skutečnosti a jevy různým působem negativní, jako např. *fašismus, hitlerovec* aj., nebo slova značující představy a pojmy nevědeckého, primitivního, náboženského myšlení, jako např. *bůh, ježíšek, mikuláš* atd. Vypouštět taková lova ze slovníku nelze, protože v jazyku skutečně existují a jejich žívání není omezeno jenom na projevy reakční, nýbrž vyskytují e i v projevech naprosto pokrokových, např. v protifašistické nebo rotináboženské literatuře apod. Např. i v díle tak jasně marxisticky ýchovném, jako je knížka pro děti od Ant. Zápotockého „Barunka“, luví se o dostávání dárků na Mikuláše nebo na Ježíška. Poněvadž ak tyto přežitkové náboženské zvyky z dnešního života mizejí, je ím spíše potřebné, aby ve slovníku byl stručný výklad, co je *ježíek* nebo *mikuláš* atd., neboť jinak by ten, kdo se při četbě starší lasické literatury nebo i moderní literatury, líčící dřívější způsob ivota, s takovými výrazy setká, nenašel poučení v případě, že by ž nevěděl, co tato slova znamenají. Tím důležitější ovšem je, aby a poučení byla správná, aby se opírala o vědecký světový názor, pokud jde o slova politického dosahu v užším smyslu slova, správnou orientaci politickou. Slovník sám se tím stává publikací deologicky a politicky výchovnou.

Je třeba konstatovat, že nový Slovník slovenského jazyka o takoouto správnou orientaci usiluje, i když se tu a tam objevují různé edotaženosti a nedopatření, vyplývající z toho, že autor příslušného ýkladu ani redakce si vždy neuvědomili, co z formulace eventuálně ıůže vyplývat. Formulování výkladů ve slovníku je věc neobyčejně ěžká, protože při nutném úsilí o co největší stručnost snadno může trpět zřetel na vědeckou správnost.

Vědomou snahu o správné marxistické výklady významu slov názorně dosvědčuje srovnání některých hesel nového slovníku s uveeným matičním Slovníkem spisovného jazyka slovenského. Např. lovo *boh* vykládal matiční slovník takto: „najvyššia bytosť, stvorieľ neba i zeme, javiaci sa v troch osobách ako Boh Otec, Boh Syn Boh Duch svätý“. Touto formulací se autor výkladu zřetelně sám tavěl na náboženské, idealistické stanovisko a vnucoval toto pojetí

i uživateli slovníku. Naproti tomu nový Slovník slovenského jazyk formuluje věc mnohem správněji: „v náboženských predstavách v idealistickom svetonázore nadzemská bytosť, ktorá vraj stvoril svet a zasahuje do jeho vývoja". Touto formulací se jednak zdůra ňuje, že běží o představy nevědecké (náboženské, idealistické), jec nak se naznačuje, že autor výkladu sám tyto představy odmít (*vraj*). Podobné zlepšení je většinou patrné i u hesel političkýc v užším smyslu slova. Např. význam slova *fašizmus* vykládal mati ní slovník tak, že u leckoho to snad mohlo budit i sympatie: „politi ký smer... založený na kombinácii štátnej svrchovanosti a princíp elity, pričom sa zaisťuje úplná prevaha štátu." Naproti tomu nov slovník říká: „najreakčnejšia šovinistická diktatúra veľkoburžoázi obmedzujúca najzákladnejšie demokratické slobody."

Srovnání některých těchto nových formulací ukazuje, že leckde by autorům dobrým vzorem sovětský Tolkovyj slovar' russkogo jazyka vypracovaný předními sovětskými jazykovědci za vedení prof. D. U Ušakova, i jiné slovníky, zčásti též současně vycházející nový Slovní spisovného jazyka českého, pokud ho autoři slovenského slovník mohli už využít.

Všechny výklady v novém slovenském slovníku nejsou ovšem zcel bez závad, jak tomu ostatně tu a tam bývá i v jiných slovnících nevyjímaje ani ruský slovník Ušakovův. Např. slova *agrárnik, agrár ny* v politickém významu jsou v novém slovníku vysvětlována tak že vlastně na sebe navzájem odkazují, aniž přitom asi bude každé mu čtenáři jasné, oč vlastně běží. Srov.: *agrárnik = príslušník agrár nej strany v buržoáznej ČSR*; *agrárny = vzťahujúci sa na politick stranu agrárnikov a ich prívržencov (agrárne hnutie, agrárna strana)* Slovník spisovného jazyka českého, který zde snad zčásti sloužil z vzor, je přece jen jasnější: *agrárník = příslušník agrární strany agrární strana = (v některých kapitalistických státech a dříve i u nás politická strana statkářů a jejich přívrženců.*

—

Příklady na rozmanité nedostatky, které jsem uvedl, samozřejm nejsou vyčerpávající. Ale znovu je třeba podtrhnout, že všechny ne dostatky nového Slovníku slovenského jazyka jsou jen dílčího rázu představují nepatrný zlomek v poměru k dobrému celkovému zpra cování i k jednotlivým hodnocením a výkladům naprosto správným Jako celek se jeví tento slovník jako dílo poctivé, snažící se jak o vě deckou interpretaci materiálu, tak o ideologicky správný výklad vý znamu slov, podložený vědeckým světovým názorem s jasně pokro kovou politickohistorickou orientací, a zároveň usilující o zásadr překonání úzkoprsého purismu a buržoazně nacionalistických sna o umělé oddalování slovenštiny od češtiny. Ve srovnání s malým

lovníky staršími i s nedokončeným slovníkem matičním představuje . díl Slovníku slovenského jazyka po všech stránkách veliký pokrok.

Na druhé straně je ovšem nutno zdůraznit, že při značném význa-ıu, který tento první opravdu rozsáhlý slovník spisovné slovenštiny ıepochybně bude mít pro ustalování a další vývoj slovenského ja-yka (jistě bude sloužit jako jazykový rádce dlouhou řadu let), spo-ívá na autorské skupině i na redakčním vedení značná odpověd-ıost. Kvalita prvého dílu přes všechny drobné nedostatky svědčí tom, že celý pracovní kolektiv je si této odpovědnosti vědom; a to lává naději, že v dalších svazcích se bude úroveň slovníku ještě vyšovat. Plně se proto můžeme připojit k pochvalnému hodnocení recenzi v 21. čísle Kultúrneho života z minulého roku, v níž byl řes drobné výhrady slovník přivítán jako „začiatok vedecky zodpo-ednej práce, týkajúcej sa slovnej zásoby spisovnej slovenčiny", právem označen „ako významný kultúrny čin".

Jaromír Bělič

Výkladové slovníky spisovných slovanských jazyků

Po druhé světové válce dosáhla lexikografie ve všech slovanských emích nebývalého rozmachu. Vypracování výkladových slovníků jed-otlivých národních jazyků se stalo v nových společenských pod-ınínkách předním úkolem jazykovědy a důležitým nástrojem uvědo-ıělé péče o spisovný jazyk. Protože slovníkářské práce sovětské zčásti i polské jsou u nás poměrně dobře známy (těsný vědecký tyk, potřeby překladatelské praxe aj.), věnujeme se podrobněji slov-íkům ostatních slovanských jazyků.

Skvělých výsledků dosáhla v poválečném období zejména l e x i-o g r a f i e s o v ě t s k á, navazující organicky na dobrou starší radici lexikografickou. Slovní zásoba spisovného jazyka ruského so-ětské epochy byla zachycena a popsána zčásti již před druhou svě-ovou válkou v čtyřsvazkovém výkladovém slovníku U š a k o v o-ě, který vyšel v letech 1935—1940 (druhé nezměněné vydání r. 1957). Tomuto slovníku je zásadami zpracování velmi blízký ručný jednosvazkový výkladový slovník O ž e g o v ů v, který ob-ahuje asi 52 000 slov (Slovar' russkogo jazyka, Moskva 1949; čtvrté, oplněné a přepracované vydání z r. 1960). Je to slovník norma-vní, jehož hlavním úkolem bylo přesněji zachytit normu současného pisovného jazyka, a zejména změny, k nimž došlo v slovní zásobě Velké vlastenecké války a po ní, a sloužit potřebám široké veřejnosti.

Od r. 1948 vychází péčí Akademie věd SSSR velký výkladový ovník současného spisovného jazyka, který má v 15 svazcích za-

chytit slovní zásobu současného spisovného jazyka zhruba od Puški-na do současnosti (*Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo ja-zyka I—X*, 1948—1960, A—Pojasoček). Je to slovník normativn a historicky výkladový, který zachycuje slovní zásobu současného spisovného jazyka v rozsáhlé historické perspektivě. Vedle toho vy-dává Akademie věd SSSR jako dílo kolektivní, neobyčejně propra-cované, čtyřsvazkový normativní *Slovar' russkogo jazyka*; v letech 1957—1959 vyšly tři svazky (A—R). V ruské sovětské lexikografi byly tak vytvořeny a teoreticky propracovány tři základní typy nor-mativních výkladových slovníků: velký výkladový slovník s roz-sáhlou historickou perspektivou, střední výkladový slovník a stručný slovník, zaměřený k potřebám běžné jazykové praxe.

Na velkém výkladovém slovníku s rozsáhlou historickou perspek-tivou pracuje v současné době také Polská akademie věd za ve-dení akad. W. Doroszewského; zatím vyšly dva díly: *Słownik języka polskiego* I (A—Č) 1958, II (D—G) 1960. Slovník má ob-sáhnout v deseti svazcích slovní zásobu polského jazyka za posled-ních dvě stě let (asi 120 000 slov). Velká péče je v tomto slovník věnována dokumentaci. U citátů se uvádí vedle autora také náze díla s přesným udáním místa.[2]

Péčí Bulharské akademie věd vyšel v letech 1955—1959 troj-svazkový příruční slovník současného spisovného jazyka bulharského za vedení akad. St. Romanského, *Rečnik na săvremennija băl-garski knižoven ezik'* I—III, Sofija 1955—1959. Slovník zachycuj slovní zásobu současného spisovného jazyka zhruba od poloviny 19. století až do doby nejnovější a obsahuje asi 65 000 slov. Je to slov-ník normativní středního rozsahu. Normativnost se projevuje jedna ve výběru slov a významů, který je zaměřen na živou součást slovn zásoby, a zejména na nové oblasti lidské činnosti, jednak v důsled-ném stylistickém hodnocení jednotlivých slov a významů ve shod s dnešní jazykovou praxí. Velký význam slovníku tkví právě v tét normativní funkci. Je to v bulharské lexikografii první pokus o za-chycení a stanovení stylistické normy ve slovníku. Normativní zá-sahy se uplatňují při popisu slovní zásoby i po jiných stránkách. Např. významy slov cizích, zastaralých nebo oblastních se přímo ne vysvětlují, nýbrž uvádí se příslušný synonymní výraz domácí neb běžný spisovný ekvivalent, jemuž se tak dává přednost [např. *verti-kalen* (lat.) *otvesen*; *kaláč* . . . zast. *sabja* atd.]. Heslová slova s uvádějí v normalizované podobě pravopisné a přízvukové a podl

---

[1] Srov. S. I. Ožegov, *O třech typech výkladových slovníků současného ru-ského jazyka*, Sovětská věda — Jazykověda 2, 1952, s. 397—414; O. Lešk, O. Man, J. Sedláček, *Ze sovětské lexikografie*, Slavia 20, 1950, s. 114—12

[2] O 1. dílu slovníku srov. K. Oliva, Slavia 28, 1959, s. 399—403.

potřeby je připojeno také poučení o jejich spisovných tvarech. Svým normativním zaměřením a celkovým způsobem zpracování tvoří tento slovník protějšek k našemu *Slovníku spisovného jazyka českého*, který vydává Československá akademie věd. Mezi oběma slovníky jsou některé rozdíly. V bulharském slovníku se užívá jako ilustračního materiálu vesměs citátů, zatímco v českém slovníku se užívá citátů většinou jen pro ilustraci slov a významů zastaralých, nespisovných a řídkých; u slov a významů běžných se užívá jako příkladů běžných a typických slovních spojení. Postup, kterého je užito v *Slovníku spisovného jazyka českého*, lépe vystihuje dynamiku vztahů uvnitř lexikálního systému a umožňuje výrazněji odlišit periferní oblasti slovní zásoby od toho, co tvoří její běžně užívané jádro, nehledě k tomu, že se tímto postupem dosahuje také větší zhuštěnosti a přehlednosti zpracování. Jiný rozdíl je v tom, že se v bulharském slovníku až na malé výjimky neužívá hnízdování, zatímco v českém slovníku je tohoto způsobu uspořádání slov částečně využito. Ani v tomto případě však nejde jen o věc technickou; uspořádání slov v hnízdech znamená nejen úsporu místa, nýbrž je zároveň prostředkem k názornému zachycení vzájemných vztahů významových i slovotvorných uvnitř slovní zásoby.

Vedle trojsvazkového akademického slovníku byl již dříve zpracován stručný jednosvazkový výkladový slovník (*Bălgarski tălkoven rečnik*, Sofija 1955), který obsahuje asi 50 000 slov a plní funkci praktického slovníku. Svým rozsahem a zaměřením odpovídá tento slovník Trávníčkovu *Slovníku jazyka českého* (Praha 1952) a Ožegovovu *Slovníku ruského jazyka* (Moskva 1952). Nedokončen zůstal Mladenovův *Slovník spisovného a lidového jazyka* (*Bălgarski tălkoven rečnik s ogled kăm narodnite govori t. I, A—K*, Sofija 1926—1951); ve vydávání tohoto slovníku bude pokračovat Bulharská akademie věd.[3]

Také v dnešní Jugoslávii se usilovně pracuje na výkladových slovnících spisovného jazyka srbocharvátského. Potřeba výkladového slovníku současného spisovného jazyka se pociťovala již dávno před válkou. Jen dočasně a nouzově plnil a dosud plní funkci takového slovníku neúplný jednosvazkový Bakotićův *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika* z r. 1936. Dnešním potřebám nevyhovuje ovšem již ani starší slovník Brozův-Ivekovićův, zpracovaný v podstatě ještě na lidovém podkladě jazyka Vukova;

---

[3] Na všech těchto slovníkářských pracích se významně podílí prof. L. Andrejčin, ředitel Ústavu bulharského jazyka při Bulharské akademii věd v Sofii; srov. jeho zprávu o situaci v bulharské lexikografii v časopise *Bălgarski ezik* 1959, 9, s. 327—329. Srov. též přehled poválečné bulharské lexikografie od K. Hory, Slavia 26, 1957, s. 134—137.

předčí jej však bohatším zaznamenáním frazeologie. Z podnětu Matice srbské byla na jaře r. 1954 uzavřena dohoda, podle níž slovník současného spisovného jazyka srbocharvátského vypracují společně Matice srbská a Matice charvátská.[4] Slovník má zachytit slovní zásobu současného spisovného jazyka zhruba od romantismu do současné doby. Předpokládá se, že slovník vyjde ve čtyřech svazcích a práce potrvá asi 5—6 let. Mnoho se diskutovalo o tom, zda t má být slovník normativní (z hlediska unifikace slovní zásoby) nebo informativní. Jugoslávští jazykovědci vesměs odmítají myšlenk normativního slovníku takto chápaného.[5] To má své objektivní příčiny v dnešním stavu spisovného jazyka srbocharvátského. Slovní zásoba dnešní srbocharvátštiny není jednotná, nýbrž je do značné míry ještě oblastně diferencována. Zvlášť výrazně se projevuje lexikální dualismus srbsko-charvátský. Ani pokud jde o funkční diferenciaci spisovného jazyka podle tzv. funkčních stylů, nedospěl vývo ještě tak daleko, aby bylo možno objektivně zjišťovat stylový charakter všech lexikálních jednotek; zvlášť problematická je otázka hovorového stylu současné spisovné srbocharvátštiny.[6] Zachycení a stanovení stylistické normy je jedním z dílčích úkolů jugoslávské jazykovědy.[7] Za této situace není ovšem ještě možno přistoupit k zpracování plně normativního slovníku současného spisovného jazyka.

Vedle připravovaného příručního slovníku současného spisovného jazyka srbocharvátského přistoupila Srbská akademie věd k vydávání dávno připravovaného velkého výkladového slovníku spisovného a lidového jazyka. První díl tohoto slovníku vyšel za vedení akad. A. Beliće koncem r. 1959: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika I, A—Bogoljub*, Beograd 1959. Celý slovník má obsáhnout zhruba 300—400 tisíc slov. Je to slovník současného jazyka v poněkud širším smyslu, protože zachycuje slovní zásobu spisovného jazyka za posledních 150 let, počínaje Vukem Karadžićem. Jde o velký slovník současného jazyka s rozsáhlou historickou perspektivou, který má svůj protějšek v akademickém *Slovníku současného spisovného ruského jazyka* (srov. výše) a v našem akademickém *Příručním slovníku jazyka českého* (v 9 dílech, 1935—1957). Slovník

---

[4] Zprávu o tomto slovníku podává Lj. Jonke, *Rečnik suvremenoga književnog jezika*, Jezik 1956—7, s. 4—9.

[5] Srov. např. Naš jezik 1954, 6, s. 69—71 (A. Belić); tamže s. 84 (M. Stevanović) aj.

[6] K otázce stylistického rozvrstvení spisovného jazyka srbocharvátského srov. J. Heidenreich-Dolanský ve sb. *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné*, Praha 1937, s. 202—4; zde je uvedena další literatura.

[7] Srov. Zl. Vince, *Današnji zadaci nauke o književnom jeziku u Jugoslaviji*, Jezik 1959—1960, 3—4, s. 109—110.

hoto typu kolísají většinou mezi normativním slovníkem a slovníem informativním.[8] Slovník vydávaný Srbskou akademií věd má íz veskrze informativní. To se projevuje nejmarkantněji ve výběru ov. Podle A. Beliće nelze za dnešního stavu slovní zásoby rozhoovat, která slova patří nebo nepatří do normy současného spisového jazyka, a proto se při výběru slov neuplatňovalo individuální, ubjektivní hledisko autorů slovníku. (Srov. Úvod k slovníku, XXIII.)[9]

V r. 1959 byl dokončen velký 21svazkový historický výkladový ovník *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, který vydávala již od 1880 záhřebská Jugoslavenska akademija znanosti umjetnosti. Slovník zachycuje slovní zásobu srbocharvátštiny d nejstarší doby do pol. 19. stol. a obsahuje asi 280 000 slov. Je dosud největší dílo jugoslávské lexikografie.[9a]

Pro horní lužickou srbštinu plní funkci normativního ýkladového slovníku do jisté míry Jakubašův *Hornjoserbskoěmski słownik* (Budyšín 1954), který obsahuje asi 30 000 slov.

Ve velkých výkladových slovnících, zachycujících slovní zásobu oučasného spisovného jazyka v rozsáhlé historické perspektivě, je elmi problematická otázka výběru slov a významů a jejich styliského hodnocení. Je samozřejmé, že stylistické hodnocení slov a výnamů z hlediska dnešní jazykové praxe nelze promítat do starší oby. Jednotlivé slovníky se s touto problematikou vyrovnávají každý svém, protože až dosud nebyly vypracovány metodologické zásay, podle nichž by se jednotně postupovalo, ovšem s přihlédnutím specifickým podmínkám jednotlivých spisovných jazyků, jejich nešního stavu i vývoje (srov. např. různý rozsah hranice současné spisovného jazyka v jednotlivých slovnících, různý stupeň funkční ferenciace spisovných jazyků atd.).

Srovnávací přehled nejnovějších slovníkářských prací ukázal, jak dnotlivé slovníky vycházejí z rozdílných podmínek jednotlivých nádních jazyků, jejich dnešního stavu i minulého vývoje, a jak se i tom projevuje také vliv lexikografické tradice. Většině těchto slovků je však společné to, že vznikají v obdobných podmínkách hosdářských i společenských, jež potřebu nových slovníků hromadně volávají.

Jan Sedláček

[8] L. V. Ščerba, *Pokus o obecnou lexikografickou teorii*, Sovětská věda — zykověda 2, 1952, s. 424—5.

[9] O 1. díle slovníku srov. J. Sedláček, Slovanský přehled 1960, 4, s. 217.

[9a] Srov. P. Rogić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika dovršen*, Jezik 59—1960, 1, s. 1—7.

Informativní přehled o nových výkladových slovnících spisovnýc slovanských jazyků doplňujeme stručnými zprávami o výkladovýc slovnících spisovných jazyků sousedních lidově demokratických států.

Ústav pro německý jazyk a literaturu NAV v Berlíně př pravuje 4—6svazkový *Slovník současného německého jazyka*.[11] N rozdíl od dosavadních velkých lexikografických prací nemá být tent slovník založen historicky, nýbrž má zachytit slovní zásobu spiso ného jazyka (Hochsprache) 20. a 19. století v celém jeho stylisti kém rozpětí (od jazyka básnického až po vulgární výrazy). Hlavn důraz bude klást na významové určení slova a na jeho stylistick charakteristiku. Bude přihlížet k celému německému jazykovém území. Tento slovník se má později stát základem stručného jedno svazkového vydání. Excerpce se provádí v takovém rozsahu, aby v stačila na plánovaný obsáhlý, 16—18svazkový slovník současné něm činy.

Maďarskými výkladovými slovníky, které nyní připravu Jazykovědný ústav I. sekce Maďarské akademie věd, uskutečňuje druhá a třetí část tzv. „slovníkové trilogie". Tímto názvem (kte razil prof. L. Országh) rozumí se soubor výkladových slovníků t typů: 1. jednosvazkový, 2. dvou- až šestisvazkový (střední) a 3. ve ký, rozvržený na více než deset svazků (velký, akademický). Maďa ská lexikografie se takto zařaďuje do rozsáhlých prací a plánů m derní evropské lexikografie, reprezentované dnes socialistickými st ty, především Sovětským svazem, dále Československem, Bulharske Polskem a Rumunskem.

Výkladový slovník maďarského jazyka (*A Magyar Nyelv Értelme Szótára*, zkráceně *ÉrtSz*) je slovníkem středního typu. V šesti díle obsáhne 60 000 samostatných heslových statí a celkem přes 150 0 slov. Každý díl má průměrně 1000 stran a 10 000 hesel (1. díl vyš r. 1959, 2. a 3. díl 1960). Slovník zachycuje slovní zásobu dneš spisovné maďarštiny, má do značné míry povahu normativní, a přihlíží též k ostatním jazykovým vrstvám, k odbornému názvoslo a všímá si starších jazykových prostředků, užívaných předními sp sovateli, asi od poloviny minulého století. Vedle údajů ortoepickýc

[10] Zprávu o lexikografii v NDR připravil J. Povejšil, o slovnících mad ských A. Welter a o nových slovnících rumunských Zd. Wittoch.

[11] K metodologickým zásadám srov. R. Klappenbachová, *Das Wört buch der deutschen Sprache der Gegenwart*, Deutschunterricht 11, 1958, s. 1 až 160. — Už r. 1956 vyšel ukázkový sešit *Wörterbuch der deutschen Sprac der Gegenwart* (Probedruck, Berlin 1956), 24 stran. Kolektiv ústavu berlín akademie byl po metodologické stránce ve spojení s lexikografickým kolektiv Ústavu pro jazyk český a v úvodu slovníku, který právě začal vycházet, je slovně uveden též spolupracovník z ČSSR prof. dr. H. Siebenschein.

luvnických a stylistických přináší též typickou exemplifikaci a fraeologii.

Velký slovník maďarského spisovného jazyka od doby osvícenské o naše dny (*A Magyar Irodalmi Nyelv Nagyszótára a felvilágosoás korától napjainkig*, zkráceně *NSz*) je teprve ve stadiu příprav. ude v něm převládat hledisko historické a popisné. Obsáhne slovní ásobu posledních dvou století, od druhé poloviny 18. století až do oby, kdy se předpokládá, že bude ukončeno shromažďování mateiálu, do roku 1972. Je perspektivně plánován na 25—30 dílů po 300—1400 stranách a 10—12 000 heslech. Celkem by obsahoval si 300 000 heslových slov. Bude to dosud největší dílo maďarské xikografie.

Současné R u m u n s k o se může pochlubit dvěma významnými ýkladovými slovníky normativního charakteru. Jsou to čtyřsvazkový *ictionarul limbii romîne literare contemporane* (Slovník současného isovného jazyka rumunského; zkratka *DC*; hlavní red. Dimitrie a c r e a a Emil P e t r o v i c i) a jednosvazkový *Dictionarul limbii mîne moderne* (Slovník moderní rumunštiny; zkratka *DM*; hlavní d. Dimitrie M a c r e a). Oba vyšly péčí a nákladem Akademie umunské lidové republiky (první v letech 1955—57, druhý v roce 958) jakožto díla kolektivní, zpracovávaná s opřením o nové práce xikografie sovětské. Co do zaměření, rozsahu i způsobu zpracování ají mnoho společného s odpovídajícími dvěma výkladovými slovky sousedního Bulharska.

Nad polským slovníkem synonymickým

Úkol referovat o novém polském slovníku synonymickém vede nás ejprve k tomu, abychom se zamysleli — a to především z hlediska jadřovacích potřeb uživatelů jazyka — nad poměrem slovníku hoto typu k nejběžnějšímu typu slovníku, v němž se vykládají slova dnotlivě.

I slovníky, které podávají co nejúplnější popis slovní zásoby, býjí zpracovány se zřetelem k praktickému užívání. Jednotlivá hesla vají v nich proto řazena zpravidla podle abecedy. Toto seřazení doluje rychle nalézt každé slovo. Abecední pořadí ovšem jen ve velmi alé míře vystihuje strukturu slovní zásoby. Z větších skupin zaycuje uceleně vlastně jen skupiny složených slov (podle prvního nu složeniny) a dále předponové odvozeniny (mezi ně se ovšem stávají i slova neodvozená předponou, např. mezi *vytáhnouti* a *vyknouti* je *výti* atp.). Jen nepoměrně řidčeji se volí pořadí jiné;

např. podle frekvence slov (častosti výskytu)[1] nebo podle věcný okruhů (to je např. systém v obrázkových slovnících vycházejíc z Komenského práce Orbis pictus; nejrozšířenější jsou německé slo níky Dudenovy). — I k neabecedním slovníkům se však pro sna nější hledání připojuje abecední rejstřík.

Abecední pořadí hesel ovšem neurčuje vlastní charakter zpraco ní hesel slovníkových. Podstatnějším rysem obrovské většiny naš slovníků jednojazyčných i vícejazyčných je to, že slovní zásoba v nich zpracována způsobem, který zachycuje a vykládá slova je notlivě, izolovaně. Odděleně a samostatně bývají zpracována slo odvozená, i když se neodchylují významově od společného význam vého základu, samostatně se vykládají synonyma, antonyma ne i jinak spolu významově souvisící typy slov.

Jen v některých případech se různá slova „hnízdují", tj. někc slov se spojuje do jednoho hesla; obyčejně se to týká hodně pra delně tvořených odvozenin, jako např. vztahových přídavných jm přísloví, podstatných jmen vlastností na *-ost* aj. Některé takové o vozeniny jsou „hnízdovány" v právě vycházejícím Slovníku spisov ho jazyka českého na rozdíl od Příručního slovníku jazyka české Na druhé straně se v slovnících tohoto typu věnuje pozornost slovn spojením, tradičně více ustáleným, frazeologickým, nověji (zvlá ve Slovníku spisovného jazyka českého) i typickým spojením volný

Je třeba říci, že praktické potřeby uživatelů jazyka jsou v n běžnějším typu slovníku, ve slovníku zachycujícím samostatně j notlivá slova v abecedním pořadí, uspokojeny jen zčásti. Jaké js vlastně ony praktické potřeby dorozumívacího styku, pokud o slovní zásobu? Kterým z nich může sloužit slovník zachycu abecedně jednotlivá slova a které vyžadují jiný způsob zpracová

Vyjděme od druhé otázky: Abecední slovník běžného typu, pok ho nečteme průběžně jako souvislý text — což není četba neza mavá, nadchl se jí např. Vladislav Vančura —, pomáhá v jazyk praxi především tehdy, když čteme, slyšíme nebo když se nám baví v mysli určité jednotlivé slovo a chceme se dovědět nebo ověřit, jaký má přesný význam, popř. jaké má různé významy a znamové odstíny a v jakém kontextu, v jakých spojeních se nejč těji objevuje; popř. v jakém prostředí se slova užívá nebo jaké slohové zabarvení (často uvádějí slovníky i výslovnost a mluvni údaje).

Neméně často, ba možná častěji než postup od slova k věci v praxi objevuje postup obrácený, pro určitou věc se hledá vhoc

[1] Zvláště v posledních letech se ukazuje velmi naléhavá potřeba frekvenč slovníků; i český frekvenční slovník (který zpracovali Jelínek, Bečka, T šitelová) konečně v dohledné době vyjde.

pojmenování. Zpravidla jde o to, vybrat ze dvou, ba nejednou z celé řady možných pojmenování věci označení nejvýstižnější, v dané situaci nejvhodnější, vzhledem k cíli projevu nejúčinnější.

Zachycení a výklad slovní zásoby všestranně sloužící praxi má tedy několik aspektů: jde o

1. vztah slova k věci;
2. vztah věci k slovu;
3. významový vztah slova k jiným slovům v ose paradigmatické (významové shody a rozdíly mezi pojmenováními, která tvoří určité řady, otázky synonymity, antonymity a vůbec významových vztahů mezi pojmenováními, jejichž význam se dotýká, v různé míře překrývá, která mohou být v některých případech zaměněna nebo zase bývají zaměňována neprávem);
4. významový vztah slova k jiným slovům v ose syntagmatické (zachycení typických spojení volných i ustálených).

Abecední slovník zachycující samostatně jednotlivá slova dává odpověď jen v bodech 1 a 4, vztah v bodě 2 nechává vůbec stranou; v bodě 3 dává někdy částečnou, ale ne dosti spolehlivou odpověď: Jak známo, ve výkladových slovnících se někdy vedle výkladu nebo i místo něho klade synonymum nebo řada synonym; to se však zpravidla s vykládaným slovem nekryje úplně a tyto rozdíly se ve slovníku neobjasňují.

Nevýhody tohoto postupu se výrazně ukazují u dvojjazyčných slovníků běžného typu: např. ve Vydrově česko-polském slovníku se u hesla *důsledek* uvádějí jako ekvivalenty *następstwo, skutek, wynik . . .*; u hesla *následek* ekvivalenty *skutek, następstwo*; u hesla *výsledek* pak *wynik . . ., skutek . . .*; v polsko-českém pak u *następstwo* ekvivalenty *následek, důsledek*; u hesla *skutek* ekvivalenty *výsledek (účinek)*, a u hesla *wynik* ekvivalenty *výsledek, následek.*

Tento běžný způsob zpracování (mějme za to, že jsou ekvivalenty vždy správně voleny) předpokládá vlastně, že uživateli jazyka je jasný významový poměr mezi významově blízkými pojmenováními *výsledek, následek, důsledek*, a neříká také mnoho o vzájemném poměru výrazů *następstwo, skutek, wynik* v polštině (zřetelně vyplývá jen to, že nejsou s českými výrazy paralelní).

V dané situaci, kdy máme podrobné, důkladné slovníky zachycující prvky české slovní zásoby v jednotlivých samostatných heslech v abecedním pořadí, vyvstává aktuální potřeba příruček, které by svou strukturou postihovaly a co nejlépe vysvětlovaly slova v jejich vzájemných vztazích, tj. ve vztahu ekvivalence, protikladnosti a dotyku, a zvláště částečného překrývání. Vůbec význam slova není dán jen zachycením okruhu jevů, které označuje, resp. výčtem jeho významo-

vých znaků, ale i určením místa, které slovo zaujímá v poměru k jiným slovům.

Tento požadavek splňují slovníky, v nichž slova nejsou zpracová vána jednotlivě, ale ve skupinách: nejběžnější z nich jsou typy, kter bývají označovány jako slovníky synonymické a analogické. Syno nymické uvádějí výrazy souznačné, resp. významově blízké, analo gické uvádějí řady slov obyč. podle věcné souvislosti. Nejbohatš tradici slovníků těchto typů má francouzština.[2] Slovní zásoba slovan ských jazyků je v tomto směru dosud zpracována jen velmi nedosta tečně. V češtině existuje zatím jen „Stručný slovník českých syno nym" od J. Mašína a J. V. Bečky z r. 1947. Zachycuje poměrn široký okruh slov, avšak klade je pouze vedle sebe bez jakéhokol bližšího vysvětlení, bez spojení a bez příkladů. Např. pod heslem *protivník* stojí: *odpůrce, nepřítel, sok, soupeř, rival.* Autoři jsou s vědomi, že „slovník tento, protože neuvádí význam synonym, nen určen k tomu, aby čtenáře poučoval, nýbrž toliko, aby napomáha jeho paměti. Odhadnouti, které ze synonym se právě nejvíce hod musí už čtenář sám" (s. 9). To je ovšem málo. Zčásti plní úloh synonymického slovníku právě vycházející Sborník spisovného ja zyka českého, v němž se u jednotlivých hesel za výkladem význam uvádějí soustavně i jeho nejbližší synonyma. Struktura slovník ovšem nedovoluje vysvětlovat rozdíly mezi synonymy, což je zvlášť důležité.[3]

Polštině se dostalo nového slovníku, který vyšel za redakce Sta nislava Skorupky ve Varšavě r. 1957 (3. vyd. r. 1959) s ná zvem *Słownik wyrazów bliskoznacznych* (vedle redaktora se na zpra cování podílela skupina pracovníků vedená I. Piotrowským). Skorupkův slovník obsahuje na 30 000 slov a má dvě části: vlastn slovník tvoří první dvě třetiny, obsahující skupiny výrazů význame vě blízkých, seřazených pod nejběžnější slovo heslové, poslední třeti nu pak abecední rejstřík, dovolující vyhledat snadno všechna slova. Skorupka vhodně užil v titulu označení „výrazy významově blízké" místo běžného tradičního označení „synonyma", neboť jak byl již dávno ukázáno, slov zcela souznačných a zcela zaměnitelných v jazyce poměrně velmi málo (obvykle se liší alespoň významový odstínem nebo slohově). Hlavní praktický úkol slovníku daného typ je třeba spíše vidět v upozorňování na větší i jemné rozdíly ve vý znamu a v užívání jednotlivých slov než v poskytování bohatéh výběru pojmenovacích možností, i když tento aspekt nepodceňujem.

[2] Z praktických synonymických slovníků uvádíme např. *Nouveau dictionnai des synonymes français* od A. L. Sardoua (21. vyd. z r. 1942) nebo *Di tionnaire des synonymes de la langue française* od R. Baillyho z r. 1947.

[3] V nejbližší době vyjde obsáhlá práce J. Filipce *Česká synonyma z hledi ka české stylistiky a lexikologie.*

Skorupka definuje výrazy významově blízké jako „takové výrazy, ejichž významové okruhy se částečně překrývají". Rozlišuje význa- nově blízké výrazy bližší (překrývají se větší částí) a vzdálenější překrývají se jen z menší části). Zařadil však do slovníku i řadu ýrazů, které výše vymezenému pojetí neodpovídají, které tvoří spíše en řady spolu věcně souvisící; tak např. pod heslem *stukać* (,kle- pat') jsou shromážděny výrazy, které vyjadřují zvuky vznikající při ůzné činnosti, např. nejen *pukać* (,klepat'), ale i *bębnić* (,bubno- at'), *łoskotać* (,rachotit'), pod heslem *kolor* (,barva') se uvá- dějí jednotlivé názvy barev atd.

V hojné míře uvádějí se ve slovníku i synonymní frazeologické obraty a obrazná rčení, např. u hesla *decydować* též polské znění rčení *kostky jsou vrženy.*

Slovník vůbec neuvádí slova protikladného významu, antonyma; e to škoda, poněvadž se jim jednak stěží někdy dostane samostatné- o slovníkového zpracování (antonymita je v jazyce mnohem méně ozvinuta než synonymita), jednak příslušná antonyma často velmi lobře pomáhají určit rozdíly mezi výrazy podobného, ale nikoli to- ožného významu a vůbec doplňují obraz o postavení slova uvnitř lovní zásoby.

Nehodlám zde hodnotit výběr slov, která se do slovníku dostala, popř. zjišťovat, co v něm snad chybí. Jen k jedné věci mám zásad- iější připomínku. Slovník se vcelku vyhýbá odbornému názvosloví; e však dosti případů, kdy odborné názvy pronikají do běžné zásoby azyka a vstupují do těsných vzájemných vztahů k jejím složkám. Proto by takové výrazy měly být i v tomto slovníku zahrnuty.

Způsob zpracování hesel je takový: Heslovým slovem bývá výraz iejtypičtější a nejběžněji užívaný, obvykle domácího původu. Mezi ýrazy blízkého významu se uvádějí nejprve výrazy jednoslovné, po iich slovní spojení a obraty, synonyma bližší předcházejí před vzdá- enějšími, výrazy slohově neutrální před slohově zabarvenými; v zá- věru bývají odkazy na výrazy jen volně s danou skupinou souvisící- ni. Vzájemný poměr mezi jednotlivými významově blízkými slovy ysvětluje slovník pouze tím, že jsou slova uváděna ve spojeních pro ně typických a co nejlépe vystihujících jejich významovou speci- ičnost.

Např. v hesle *przeciwnik* (,protivník') se uvádí mimo jiné: *p. w pojedynku* ,v souboji'), *w dyspucie. Zwyciężyć przeciwnika.* Antagonista: *Nieustępliwy a.* ,neústupný'). Oponent: *O. w dyskusji.* Opozycjonista: *o. polityczny* (dawn.) (za- taralé) Adwersarz *(= ve volnějším vztahu). W r ó g (nepřítel): *Odwieczny* ,odvěký'), *klasowy* (,třídní') n. Nieprzyjaciel (,nepřítel'): *Polityczny, zacięty* ,tvrdošíjný') n. ... Por. (Srov.) Napastnik (,útočník'), Współzawodnik (,kon- urent').

Z uvedené ukázky vidíme, že v některých případech ze slovních spojení vysvítá alespoň náznakem rozdíl mezi synonymy, v jiných však nikoli, např. u slova *antagonista*. Jakkoli jsou typická spojení vybírána velmi důmyslně, přece zůstává nedostatečné vysvětlení rozdílů (a popř. zdůraznění shod) hlavní slabinou tohoto slovníku. Chybí v něm alespoň elementární výklad významových rozdílů seskupených výrazů, jaký je např. základním prostředkem zpracování hesel v uvedených synonymických slovnících francouzských. Redaktor slovníku podal takový výklad mnoha skupin v časopise Poradnik Językowy[3] (počínaje od r. 1949 do r. 1956). Tam se např. vysvětluje rozdíl mezi významově blízkými příslovci takto: *Nagle* podkreśla odcień gwałtowności, *niespodziewanie* moment zaskoczenia, *znienacka* znaczy tyle prawie co podstępnie (*Náhle* zdůrazňuje odstín prudkosti, *neočekávaně* moment překvapení, *znenadání* značí skoro tolik jako úskočně; 1953, seš. 4, s. 25). Takový způsob vede čtenáře nesrovnatelně lépe k postižení vzájemného vztahu mezi slovy než pouhé uvádění v typických spojeních. S výhodou je možno oba prostředky kombinovat. — Autoři slovníku jsou si uvedeného nedostatku sami dobře vědomi, ale způsob zpracování byl omezen možnostmi vydavatelství; Skorupkova skupina pracuje však již na větším slovníku tohoto typu, kde budou podány i výklady. Lze očekávat, že se tím dostane polské lexikografii díla, které bude ještě lepším pomocníkem všem aktivním uživatelům spisovného jazyka, než je pozoruhodný slovník synonymický, o němž jsme zde stručně referovali. Jest si jen přát, aby se podobného díla, raději hned v oné úplnější podobě, dostalo brzy i veřejnosti české. *K. Hausenblas*

DROBNOSTI

NOVÉ VOJENSKÉ HODNOSTI. V posledních dnech mohli naši občané u některých vojáků a příslušníků Veřejné bezpečnosti vidět nové hodnostní označení. K této změně došlo proto, že na základě zákona o některých služebních poměrech vojáků zanikla v našich ozbrojených silách dne 30. září 1960 kategorie *poddůstojníků z povolání* a byla nahrazena kategorií *praporčíků z povolání*. Účelem této změny je upravit služební poměry dřívějších poddůstojníků z povolání v souladu se současným stavem výstavby ozbrojených sil a vytvořit předpoklady pro další zlepšování výkonu služby v ozbrojených silách.

Zákonem byla zavedena řada nových hodností. Zavádějí se vojenské hodnosti praporčíků: *rotný, rotmistr, nadrotmistr, podpraporčík, praporčík* a *nadpraporčík*. U Veřejné a Státní bezpečnosti je

[3] Tam také (1953) vyložil své pojetí synonymiky a frazeologie.

sto hodnosti rotmistra a nadrotmistra hodnost strážmistra a nadážmistra, takže pořadí hodností pak je: *rotný, strážmistr, nadstrážstr, podpraporčík, praporčík* a *nadpraporčík.*

Hodnost staršiny byla zrušena. Vycházelo se přitom z toho, že menování *staršina* dosud označovalo jednak vojenskou hodnost, nak funkci. Ty se v praxi pokaždé nekryly, protože funkci staršiny nusel vždy zastávat poddůstojník v hodnosti právě staršiny. Nae tedy bude v našich ozbrojených silách *staršina* názvem jen pro kci, stejně jako např. *zbrojíř, velitel čety, náčelník štábu.*

Posuzujeme-li nové hodnosti z hlediska jazykového, vidíme, že tu o zčásti využito slov, která již v naší slovní zásobě existovala *tmistr, strážmistr, praporčík*), zčásti byla vytvořena nová pojmeání pomocí předpon *pod-* a *nad-*, jako je tomu u existujících vů hodností *podporučík, nadporučík* a *podplukovník.* Jsou tu tedy chny předpoklady k tomu, aby se nové názvy rychle vžily.

Protože v našich ozbrojených silách slouží řada žen, které dosud y poddůstojnicemi z povolání, a ustanovení o praporčících se tedy ahuje i na ně, budeme se v praxi setkávat i s ženskou podobou vů nových hodností. Její tvoření však nepůsobí žádné těžkosti. všech případech se dá ženský protějšek k mužskému jménu utvopřechylováním, tak jak se to v češtině děje i u jiných názvů zatnání nebo povolání žen a jak tomu je i u názvů ostatních hodti, které existovaly již dříve. Připojením přípony *-yně* vzniknou *nistryně, nadrotmistryně, strážmistryně* a *nadstrážmistryně,* poí přípony *-ice* utvoříme názvy *podpraporčice, nadpraporčice* ap. ama praxe potvrzuje, že vytváření příslušných ženských podob ázvům vojenských hodností (příponou *-ka: vojínka, četařka, kanka, majorka; -yně: vojákyně, rotmistryně, strážmistryně; -ice: odnice, desátnice, praporčice, poručice, plukovnice;* zvlášť stojí zpodstatnělá přídavná jména *rotný — rotná*) a jejich užívání požadavkem samozřejmým a správným. Stačí, abychom připoli rozpaky překladatele románu M. Bragima „Od Moskvy Berlína“ (1951), který na s. 137 použil výrazů *žena-kapitán, děvetař.* V naší armádě je dnes např. označení *vojákyně* zcela běžné vyklé, i výhodné, jestliže se řeší otázky odívání vojáků a vojákyň, ky mateřské dovolené vojákyň ap. *František Švarc*

ODLAŽÍ, PODLAŽOVÝ a *PODLAŽNÍ.* Při diskusích o bytech ydlení setkáváme se s výrazem *podlaží*; je nyní v oblibě nejen avebních odborníků, ale i v publicistice a dostává se i do nejširvrstev. Název *podlaží* není sice v češtině úplně nový — první rné užití je již z třicátých let —, ale teprve dnes se značně roz- a dostal se i do diskusí na pracovištích. Teysslerův-Kotyškův

Technický slovník v X. dílu z r. 1934 považuje *podlaží* za novotv a odkazuje k heslu *patro*. Z toho je patrno, že se dříve ani u odbo níků nepociťovala potřeba slova *podlaží* tak jako nyní, poněvadž s vystačilo se slovy *patro* nebo *poschodí* a *etáž*. Slovo *etáž* nebylo vša významově tak přesné jako *podlaží* a v současné době mizí z odbo ného jazyka i z běžně sdělovací řeči. Drží se však zčásti v přídavné jméně v sousloví *etážové topení*.

Podstatné jméno *podlaží* je odvozeno od základního slova *podlah* a označuje prostor nad podlahou. Kolik podlah má dům, tolik m podlaží a nezáleží na tom, zda tato podlaží jsou v podzemí nebo v př zemí anebo u poschoďového domu nad přízemím. Tím se právě slov *podlaží* liší od výrazu *patro* nebo *poschodí*, neboť těmito slovy ozn čujeme jen části domu, které jsou nad přízemím. Dům o pěti patrec rovná se domu o šesti, popřípadě i více podlažích podle toho, zda má ještě místnosti pod zemí.

Pro odborníky ve stavebnictví má výraz *podlaží* jiný význam n *poschodí* a *patro*, neboť označuje část budovy bez zřetele na to, zc tato část je pod úrovní nebo nad úrovní terénu. To je důležité p projektování staveb. To však neznamená, že by se názvy *patro* neb *poschodí* stávaly zbytečnými. Ty žijí i nadále mezi odborníky a v bě né řeči budou jistě i v budoucnu častější než přísně odborný výr *podlaží*. Vždyť při pohledu na vyšší dům bez nesnází můžeme ří kolik má poschodí, kdežto počet podlaží bychom mohli zjistit jen p dle plánu anebo prohlídkou domu uvnitř.

Stejný významový rozdíl, jaký je mezi názvem *podlaží* a *patr* je i mezi přídavnými jmény *podlažový* a *patrový* (popř. *poschoďový* Mluvíme-li po stavitelsku o šestipodlažovém domě, jeví se nám zve čí např. jako čtyřpatrový neboli čtyřposchoďový. Přídavné jmé *podlažový* se tedy vztahuje k *podlaží*. Příd. jméno je utvořeno o vyklou příponou *-ový*, která dnes právě v odborném názvosloví m značnou frekvenci. Je však třeba lišit toto jméno od přídavného jmé *podlažní plocha* (tj. podlahové prkno, plocha). Přídavná jména p *dlaha* a znamená tedy tolik jako ‚podlahový', např. *podlažní prkn* *podlažní*, které se významově vztahuje k podstatnému jménu p *dlažní* a *podlažový* nelze tedy zaměňovat. Je proto nesprávné, píše se v novinách o několikapodlažní stavbě a myslí se tím stavba o n kolika podlažích.

K. Sochor

Naše řeč, roč. XLIV, 1961, č. 1—2. Vyšlo v únoru 1961. Řídí univ. prof. dr. Alois Jedli s redakční radou. Vydává Ústav pro jazyk český ČSAV v Nakladatelství Čs. akademie (Vodičkova 40, Praha 1 - Nové Město, dod. p. ú. 1). Redakce: Letenská 4, Praha 1 - M Strana, dod. p. ú. 011. Rozšiřuje Poštovní novinová služba, objednávky a předplatné přiji Poštovní novinový úřad — ústřední administrace PNS, Jindřišská 14, Praha 1. Lze t objednat u každého poštovního úřadu nebo doručovatele. Objednávky do zahraničí řizuje Poštovní novinový úřad — vývoz tisku, Štěpánská 27, Praha 1. Tiskne Kniht n. p., závod 3, Jungmannova tř. 15, Praha 1 - Nové Město, dod. p. ú. 1. — Vychází pětk ročně, předplatné na pět dvojčísel 15,— Kčs, US $ 2,—, £ Stg —,14,3. Cena Kčs

 A-21*11

KNIHY A ČASOPISY ZASLANÉ REDAKCI

Nakladatelství Československé akademie věd

J. Bauer, Vývoj českého souvětí

Státní pedagogické nakladatelství

H. Křížková, Vývoj opisného futura v jazycích slovanských, zvláště v ruštině

J. V. Bečka, Základy kompozice jazykových projevů

Vám poděkování a lásku vám (Sborník fil. fak. university v Brně k 15. výročí osvobození ČSSR)

Československý spisovatel

Ján Kostra, Javorový list

Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění

J. M. Hurban, Obrazy ze slovenského života

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Jazykovedné štúdie V (K jazyku a dielu M. Kukučína)

Slovenské pedagogické nakladateľstvo

Jazyková poradňa II

Čísla běžných ročníků těchto časopisů: Slovo a slovesnost, Český jazyk a literatura, Československá rusistika, Zlatý máj, Literární noviny, Učitelské noviny.

DŮLEŽITÉ PŘÍRUČKY PRO STUDIUM ČESKÉHO JAZYKA

Jan Gebauer

Historická mluvnice jazyka českého III — časování, skloňování

Gebauerova Historická mluvnice jazyka českého zůstává i po půl století základním dílem české jazykovědy. Proto přikročila Československá akademie věd k jejímu novému vydání. Jako první svazek vyšlo v roce 1958 Tvarosloví II, časování (váz. 43,— Kčs) a v roce 1960 Tvarosloví I, skloňování (váz. 49,— Kčs). K nezměněnému otisku druhého opraveného vydání Mluvnice připojil akademik F. Ryšánek některé opravy a doplňky.

Pravidla českého pravopisu

poučují o označování hlásek písmeny, o psaní zkratek a značek, o psaní velkých písmen, tzv. příslovečných spřežek i o psaní rozdělovacích znamének. Jejich pravopisný slovník obsahuje značný počet výrazů odborných a slov přejatých. Stran 477, váz. 21,— Kčs.

Jazykový koutek Čs. rozhlasu

Třetí výběr oblíbených pětiminutových relací Československého rozhlasu, obsahuje mj. pravopisné výklady a stať o spisovné výslovnosti. Předností této příručky je hojnost konkrétních příkladů z jazykové praxe, živé a přístupné podání výkladů i snadná použitelnost. Stran 407, brož. 16,30 Kčs.

O vědeckém poznání soudobých jazyků

Sbírka referátů z konference čs. lingvistů konané r. 1956 dokumentuje stanoviska čs. lingvistů v otázkách studia současných jazyků evropských i orientálních a oprávněnost metody synchronické i historickosrovnávací. Z hlavních příspěvků: Lexikálně sémantická výstavba hesla (B. Havránek a J. Filipec) — Význam historického studia jazyků (J. Vachek) — Systém v jazyku (E. Pauliny) — Morfologické protiklady (B. Trnka) — Slovo a věta (A. V. Isačenko) aj. Stran 304, brož. 26,50 Kčs.

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

PRAHA 1 - NOVÉ MĚSTO, VODIČKOVA 40